

UK PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra občanské výchovy a filosofie

Diplomová práce

Proměny hodnot v dětské literatuře od obrození k dnešku

Bc. Markéta Popková

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Miloslava Blažková CSc.

Praha 2012

P r o h l a š u j i,

že tuto diplomovou práci jsem vypracovala zcela samostatně
a uvádím v ní veškeré prameny, které jsem použila.

Praha, 12. 6. 2012

Poděkování

Dovoluji si touto cestou velmi poděkovat vedoucí diplomové práce PhDr. Miloslavě Blažkové CSc. za odborné vedení a cenné rady při vypracování této práce. Mé poděkování patří i Ing. Dagmar Popkové, MBA za cenné připomínky v průběhu vypracování této studie.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá proměnou hodnot v dětské literatuře od obrození k dnešku. Na začátku práce se pojednává o problematice hodnot a o významu dětské literatury pro rozvoj morálního vědomí žáků. Dále se práce zabývá proměnou hodnotové orientace ve společnosti v průběhu sledovaného období. V rámci interpretace děl dětské literatury, která byla dobově nejvýznamnější či nejčtenější, je ukázáno, jak se měnil pohled na morální normy a hodnoty v literatuře pro děti a mládež. V závěru práce jsou porovnány hodnotové rámce napříč zmíněnými tituly s přihlédnutím k subjektivnímu pohledu autora i hodnotové orientaci společnosti. Z výsledků práce jsou pak vyvozeny didaktické závěry, které mohou posloužit jako pomůcka učitelům při výuce občanské výchovy.

Abstract

The diploma thesis deals with the change of values in children's literature. At the beginning of the thesis the values and the importance of children's literature for pupil's moral development are being discussed. Further on the study is aimed to discuss the change of the orientation of social values throughout the examined periods. Within the interpretation of different works of Children's literature (which were the bestsellers or the most frequently read books) is demonstrated how the view of moral codes and values in children's literature has changed. The different frameworks of values are compared at the end of the thesis, considering the author's subjective point of view as well as values promoted by society. From the main outcome of the study special didactic conclusions are drawn, which might help the teachers when teaching Civics at school.

Osnova:

Úvod	5
1. Hodnoty	6
2. Proměny hodnot	8
3. Morální vývoj dítěte	14
4. Význam dětské literatury pro rozvoj morálního vědomí žáků	17
5. Hodnoty v dětské literatuře	21
5.1. Období 1845 - 1918	21
5.1.1. Charakteristika období 1845 - 1918	21
5.1.2. Božena Němcová - České národní báchorky a pověsti	22
5.1.3. Jan Karafiát - Broučci	28
5.2. Období 1918 - 1948	34
5.2.1. Charakteristika období 1918 - 1948	34
5.2.2. Marie Majerová - Zázračná hodinka	35
5.2.3. Josef Čapek - Povídání o pejskovi a kočičce	40
5.2.4. Ondřej Sekora - Ferda Mravenec	43
5.3. Období 1948 - 1989	46
5.3.1. Charakteristika období 1948 - 1989	46
5.3.2. Bohumil Říha - Honzíkova cesta	47
5.3.3. Miloš Macourek - Mach a Šebestová	50
5.4. Období 1989 - dosud	54
5.4.1. Charakteristika období 1989 - dosud	54
5.4.2. Miloš Kratochvíl - Puntíkáři	57
6. Komparace hodnot	61
7. Proměna reflexe školy a vzdělání v dětské literatuře	66
8. Společné hodnoty průřezem sledované doby	68
9. Didaktický závěr	70
10. Závěr	73
11. Použitá literatura	75
12. Přílohy	78

Úvod

Literatura pro děti a mládež nabývá v posledních letech stále silnějšího významu. Z úst odborníků i široké veřejnosti můžeme slyšet, že dnešní mládež téměř nečte a dětskou literaturu nahradily nové komunikační technologie. Proto jsou pořádány různorodé projekty a programy na zvýšení čtenářské gramotnosti. Společnost se snaží oživit fenomén dětského čtenářství nejrůznějšími prostředky. Kniha má v dětském světě stále nezastupitelnou funkci, neboť se může stát cenným rádcem na cestě jeho života. V knihách se odráží nejen pohled autora na okolní svět, ale také hodnoty, které soudobá společnost preferuje. Tyto dva aspekty pak mohou působit na formování osobnosti dítěte. V naší společnosti se v současné době můžeme setkat s nejrůznějšími názorovými rámci na život, jedním z nejčastějších názorů však je, že společnost, ve které žijeme, prochází hodnotovou krizí. Staré hodnoty přestaly platit a byly nahrazeny hodnotami novými, postmoderními.

Tato studie si klade za cíl ukázat na základě srovnání nejčtenějších či neoblíbenějších zástupců dětské literatury od poloviny 19. století dodnes hodnoty, které byly v daných obdobích pro společnost nejdůležitější. Srovnáním daných hodnot si ozřejmíme, zda byl hodnotový systém společnosti v jednotlivých prezentovaných historických obdobích stejný či v jakých aspektech se odlišoval. Největší důraz bude kladen na knihu reprezentující dnešní společnost, zejména na otázku, zda opravdu dochází k přehodnocování či ztrátě hodnot a jak je daná skutečnost reflektována v dětské literatuře. Dále nám studie ukáže, jaký význam pro děti a společnost měla škola dříve a jaký význam pro děti má dnes.

V závěru studie budou shrnuty poznatky z rozboru jednotlivých zástupců dětské literatury se zaměřením na prezentované hodnoty a význam předávání hodnot dětem pro jejich další osobnostní vývoj, prostřednictvím výuky občanské výchovy.

1. Hodnoty

Jedním z cílů této studie je kriticky zhodnotit proměny hodnotových orientací v dětské literatuře.

Hodnota je napříč naší kulturou velice často používaným pojmem. S tímto termínem pracují společenskovědní obory, jako jsou například ekonomie, etika, filosofie, logika a sociologie. Jedná se tedy o interdisciplinární pojem. V každém oboru pojem hodnota dostává naprosto odlišný význam. Každý se však s pojmem hodnota ve svém životě běžně setkává a proto ví, co si pod ním představit, aniž by si musel být vědom odborných definic daného pojmu. Pokud bychom se chtěli podívat na definici hodnot z filosofického pohledu, zjistili bychom, že neexistuje pouze jediná definice vystihující tento pojem. Napříč filosofií a jejím vývojem se totiž vytvořilo mnoho názorů na to, co vlastně toto slovo znamená. Vzhledem k tomu, že filosofie je věda, která se snaží zproblematizovat každodenní fenomény lidského života a nepracuje již se samozřejmostí daností věcí a jsoucna, ptá se i u hodnot, čím vlastně jsou. Již od antiky se filosofové zabývali tím, co jsou to hodnoty a co je pro člověka hodnotné. Různí filosofové se liší nejen v tom, co by se pro člověka mělo stát hodnotou, ale také tím, co to vlastně je hodnota a jaká je její pravá podstata. Můžeme se tak setkat s názorem, že hodnota je vlastnost, nebo naopak samostatná a na člověku nezávislé bytí, či dokonce vztah¹. Teorie o původu a podstatě hodnot jsou diametrálně odlišné a vyvíjely se v souladu s rozvojem metafyziky. Na poli společenskovědních věd vznikla dokonce samostatná disciplína, která se zabývá teorií hodnot. Její název je axiologie a tato věda si klade za cíl odhalit původ hodnot. Zabývá se tedy tím, jak vznikají a kde se zde mezi lidmi berou. Dalším tématem teorie hodnot jsou také otázky, zda jsou všechny hodnoty subjektivní či objektivní, absolutní, či relativní, zda je mezi nimi určitý řád či hierarchie, jsou- li objevovány člověkem či předem dány, a jak si je člověk sám v sobě upevňuje. Jak je zřejmé, samotná axiologie si před sebe postavila nespočet otázek, na které samozřejmě neexistuje jednoznačná odpověď, protože se stále pohybujeme na poli filosofickém a žádnou teorii není možné verifikovat ani vyvrátit. Existuje tak multipluralita názorů a teorií, které si člověk na pojem

---

¹ KUČEROVÁ, S. Člověk - Hodnoty - Výchova. Prešov : ManaCon. 1996.

hodnoty v průběhu dějin od zrození filosofie vytvořil. Vzhledem k rozsáhlosti tématu však nemohu zjednodušeně shrnout pohled na hodnotovou problematiku v průběhu dějin filosofie na několik stránek, neboť by se toto téma svou obsáhlostí mohlo stát samostatnou diplomovou prací. Pro účel práce by bylo navíc neúčelné, kdybych se měla zabývat pouze teorií hodnot, neboť cílem práce je praktický rozbor hodnotové orientace v dětské literatuře.

Vzhledem k názvu práce – *Proměny hodnot v dětské literatuře od obrození k dnešku* je zřejmé, že se jedná o interdisciplinární téma. Nespadá totiž pouze pod filosofii a etiku, ale také teorii literatury. Cílem práce je však postihnout proměnu hodnotové orientace v knihách pro děti z filosofického hlediska, což se také odrazí v charakteru práce. V rámci teorie literatury by bylo důležité nejdříve si specifikovat předmět analýzy – tedy dětské knihy. Stanovit si, budou li analyzovány tituly intencionální či neintencionální literatury, jaká bude preference žánrů a podobně. Z filosofického hlediska si myslím, že si můžeme dovolit tyto otázky zcela vynechat. Pro účel práce jsem si vybrala díla dětské literatury, která byla dobově nejvýznamnější či nejčtenější. V těchto dílech jsem se zaměřila na proměny hodnotové orientace. Je mi jasné, že nebylo vůbec jednoduché vybrat z neuvěřitelné škály titulů pouze osm knih, které by reprezentovaly daná období. Snažila jsem se proto vybrat knihy, které jsou všeobecně známé a dle mého názoru nejčtenější. Pro lepší orientaci v textu jsem si pak z období od poloviny 19. století po současnost vytvořila čtyři hlavní etapy, do kterých jsou dětské knihy rozděleny. Každé z těchto období je pak v práci z hlediska hodnotové orientace blížeji charakterizováno, neboť hodnoty, které jsou vyzdvihovány v určitém období, se s největší pravděpodobností objeví i v dětské literatuře.

2. Proměny hodnot

Hodnotový systém společnosti se v průběhu dějin měnil v závislosti na politickém, ekonomickém a sociálním uspořádání světa. Jako teoretický podklad pro tuto studii jsem si vybrala dílo světově uznávaného filosofa a sociologa Gillese Lipovetského, *Soumrak povinnosti*. Lipovetsky se ve své práci věnuje historicko-kulturní proměně společnosti. V knize *Soumrak povinnosti* se filosof zabývá celkovým morálním vývojem lidstva a na základě sociologických výzkumů a historických studií dochází k závěru, že pojetí morálky u člověka prošlo velice výraznou změnou. O politicko-filosofickou analýzu dnešní společnosti se zajímala Hannah Arendtová, která ve své knize *Krise kultury* postihuje problematické fenomény dnešní společnosti, zejména krizi autority, která se odráží ve všech aspektech společenského života. Hannah Arendtovou a Gillese Lipovetského jsem si vybrala právě proto, že velice důrazně pociťují proměny hodnotové orientace lidstva a poskytují poměrně objektivní pohled na současnou společnost. V následující kapitole tak pojednávám o proměně hodnotové orientace evropské společnosti podle Gillese Lipovetského a krizi autority, kterou popisuje Hannah Arendtová.

Bůh vs. člověk

Jak sám Lipovetsky zdůrazňuje, veškeré původní hodnoty se po většinu historie evropské morality odvíjely od Boha. Jakákoliv morální povinnost byla v první řadě povinností k Bohu, povinnost k člověku samotnému obsazovala až druhé místo. S příchodem novověku se s postupnou sekularizací začala prosazovat morálka oproštěná od náboženské víry. Počátkem osvícenství se tak lidé začali snažit morálku očišťovat od náboženských dogmat a strachu z trestu v posmrtném životě.

První demokratické společnosti vyzdvihovaly morální závazky a povinnosti občana, které byly nezřídky doprovázeny omezením soukromého života. Novověká morálka se tedy naprosto distancovala od autority církve a náboženské víry. „... novověcí myslitelé si dali do štítu výhradně laické hodnoty, jedině oni se

pokusili vybudovat sociální a politický řád spočívající na nenáboženských etických principech.”² Ideály humanismu a racionalistické etiky do popředí postavily práva člověka jako samostatného jedince. Člověk sám nahradil dřívější nepopíratelnou a nejvyšší hodnotu Boha. Do popředí byl tak postaven člověk se svým právem na šťastný a plnohodnotný život.

Současná společnost se od novověké odlišuje tím, že se ještě více zohledňuje práva jedince a jeho nárok na důstojný život. Soudobá společnost je autorem nazývána postmoralistní, protože v novodobé etapě dostává morálka a etika společnosti naprosto nový rozměr.³

Tolerance vs. lhostejnost

Postmoralistní společnost, ve které žijeme, je podle Lipovetského charakteristická „organizačním chaosem”⁴. Nejedná se o obávaný úpadek morálních hodnot, ale o nutnou reorganizaci etických norem, kterou s sebou přináší soudobý individualismus. Přestože by se mohlo zdát, že dřívější hodnoty jsou degradovány a etika se vytrácí, opak je pravdou. „*Etika je v současnosti důležitější než kdykoliv předtím, ale zároveň také více než kdy jindy vidíme její meze a někdy i rizika.*”⁵ Etika tak prochází jakýmsi obdobím znovuzrození, kdy je aktualizována a znovunastolena morální problematika. V průzkumech veřejného mínění se setkáme s podporou lidských práv, poctivosti, tolerance a odmítnutí násilí.⁶ Právě zločiny proti lidskosti či týrání zvířat pobuřují veřejnost více, než kdy předtím. Soudobý individualismus a normy šťastnějšího života tak silně kontrastují s násilím a nelidskostí a podněcují v lidech vyjádření nesouhlasu s danou skutečností.

Jednou z hlavních ctností dnešní společnosti je tolerance. Protože se silně prosazuje hodnota jedince a jeho právo na vlastní rozhodování o svém životě, s rostoucí divergencí se zvyšuje právě potřeba porozumění a akceptace druhého. Vysoká míra tolerance se projevuje nejen ve sféře pohlavního či rodinného života, ale také v náboženství a politickém životě. Každý si tedy může dělat, co chce, pokud tím nezasahuje do svobody a práv druhého člověka. „*Naše tolerance je*

---

² LIPOVETSKY, G. Soumrak povinnosti. Praha: Prostor, 1998. Str. 28

³ Tamtéž str. 56

⁴ Tamtéž str. 17

⁵ Tamtéž str. 235

⁶ Tamtéž str. 164

*postmoralistní. Není výrazem příkázání rozumu, nýbrž lhostejnosti k druhému, neztělesňuje ideál nasměřovaný k druhému, nýbrž pohyb individualistického sebezahlcení, neplyne z kategorické povinnosti, nýbrž ze subjektivního práva.*⁷

Lipovetsky tedy zastává názor, že vyzdvihování tolerance je následkem prosazovaného individualismu, vlastních práv jedince a částečně také lhostejností, která je pro dnešní společnost charakteristická.

Povinnost vůči ostatním vs. sebeláska

Z pohledu ideální morálky by nad zájmy osobnosti měly stát spíše povinnosti vůči ostatním. Stav dnešní společnosti ale směřuje opačným směrem. Práva jedince jsou vyvyšována nad zájmy ostatních, schopnost žít či obětovat se pro druhé téměř zanikla. Altruismus je v současnosti vnímán spíše jako překážka, zbytečné omezování jedince.⁸ Po dvě staletí byly uznávané hodnoty jako je sebeobětování a vlastní povinnost na nejvyšším žebříčku lidských hodnot.⁹ V dnešní době masového konzumu však hodnoty povinnosti a odříkání přestaly být adekvátní a byly nahrazeny právy a svobodou jednotlivce. „*V průběhu druhé poloviny století rozložila logika masové spotřeby svět mravoučných kázání, vymýtila rigorózní příkazy a zavedla kulturu, v níž štěstí vítězí nad morálním příkázáním, rozkoš nad zákazem a pokušení nad povinností.*“¹⁰ Nad morální normy a zásady je tak postaven člověk se svou jedinečností a osobní svobodou. Dnešní společnost již není zahlcována potřebou oběti pro druhé, zato systematicky podporuje blahobyt a štěstí jednotlivce. Altruistické hodnoty vykonávání dobra pro druhé a sebeobětování přestaly být aktuální a byly nahrazeny hodnotou sebelásky.

Hodnota práce vs. sebeuspokojení

Významnou proměnou prošla v dějinách zejména hodnota práce. Tato hodnota byla v posledních dvou stoletích vyzdvihována na špičku hierarchie

---

⁷ LIPOVETSKY, G. Soumrak povinnosti. Praha: Prostor, 1998. Str. 168

⁸ Tamtéž str. 147

⁹ Tamtéž str. 55

¹⁰ Tamtéž str. 59

hodnot. Práce šlechtila člověka, pomáhala zdokonalovat se v lidském životě a jen díky pracovitosti lidé mohli získat nejvyšší morální kvality a posílit své zdraví i ducha. Práce a překonávání překážek motivovala člověka stát se ještě lepším a silnějším a získat vlastní důstojnost a svobodu. Epocha vnímání práce jako určité povinnosti k sobě samému však již skončila. „*Úsilí a práce sice nepozbyly své společenské a individuální hodnoty, nejsou však opěvovány jako svébytné mravní cíle.*”¹¹ Práce již není chápána jako povinnost k sobě samému ani jako závazek vůči lidství. Obtížnost, vytrvalost a trpělivost přestávají být vyzdvihovány a dnešní člověk se nemusí bát přiznat si pravdu, že před prací a dřinou dává přednost zábavě. Práce se také čím dál tím méně spojuje s představou kolektivní povinnosti. Téměř v každém období historie byla práce vyzdvihována jako ideál společnosti. „*Práce se všude etablovala jako svrchovaný ideál, jako imperativní morální zákon člověka a občana*”¹² V současné době se již práce neztotožňuje s nadřazeným ideálem kolektivu, který by se projevoval v uznávání národa, nekonečného lidstva či solidarity. Do popředí se místo společného úsilí staví individuální soutěživost a boj s konkurencí. Práce tak není odvozena jako povinnost vůči Bohu či vůči ostatním, ale pouze jako povinnost vůči sobě samému, završená slastí z vítězství. „*Práce tedy přišla o svůj význam morálního závazku vůči kolektivu, ani zdaleka však nepřestala hrát roli motivačního pólu existence, a to bez ohledu na rostoucí sílu nároků na soukromé štěstí.*”¹³

Děti vs. rodiče

Historický proces vedoucí k individualismu se odrazil také ve výchově a předávání hodnot dalším generacím. Současná liberální výchova vede k stále většímu osvobození dětí vůči povinnostem k rodičům. Děti jsou kladně hodnoceny ne podle toho, jak ctí a respektují své rodiče, ale podle toho jak jsou šťastné, samostatné a umí se prosadit. Ve výchově se jednoznačně prosazuje svoboda jedince, jeho osobní růst a co nejmenší zasahování do tvarování lidské osobnosti. „*V postmoralistní epoše se již nevěří v nároky vznešené mravní výchovy, vštěpování nadřazených mravních principů je jen okrajovým cílem výchovy*

---

¹¹ LIPOVETSKY, G. Soumrak povinnosti. Praha: Prostor, 1998. Str. 137

¹² Tamtéž str. 193

¹³ Tamtéž str. 201

dítěte.”¹⁴ Časté moralizování a striktní morální normy z dnešní výchovy téměř vymizely. Oproti pozitivním morálním normám *musíš* se mnohem častěji setkáme s negativními hodnotami direktivního typu „*nesmíš, nedělej*.”¹⁵ Práva dítěte jsou v dnešní společnosti velice ostře sledována a jakékoliv jejich porušení se setkává s vlnou pohoršení. „*Nic není v dnešní době více pohoršující než nemilovat své děti, nestarat se o jejich štěstí a jejich budoucnost.*”¹⁶ Při rozhodování o budoucnosti dítěte je nejdůležitějším aktérem samotné dítě. Sebeobětování ve prospěch rodičovského přání je dnes spíše přežitkem.

Téměř do konce 19. století měli rodiče největší vliv na rozhodování o budoucím sňatku či povolání jejich potomka. Dnes vznikají různorodé instituce a centra, které jsou speciálně vytvořeny pro to, aby si děti samy mohly vybrat, jakým směrem se bude vyvíjet jejich budoucnost. Hodnota povinnosti tak dostala naprosto jiný rozměr a role aktérů se obrátily. Nad dříve uznávanou hodnotou povinností dětí vůči rodičům vyhrává povinnost rodičů vůči jejich dětem. Velký důraz se klade na správnou výchovu, která je podporována nesčítnými knihami, příručkami a radami věnujícími se výchově dětí. Rodičovská zodpovědnost sílí a vzniká ještě před samotným narozením dítěte. Rodiče jsou zodpovědní za zdraví, ochranu a osobní rozvoj dítěte. „*V našich individualistických společnostech se dítě stalo hlavní zodpovědností dospělých, prvořadým vektorem znovustvrzení povinnosti.*”¹⁷ Povinnost rodičů není vnímána jako popření vlastního já, ale jako šance na vlastní seberealizaci. Rodina je v dnešní společnosti stále řazena na první příčky hierarchie hodnot. Rodina naplňuje základní lidské potřeby milovat a být milován, dává lidem pocit ochrany, bezpečí a zároveň šanci naplnit svůj život péčí o své potomky.

Národní sebeuvědomění vs. ploché vlastenectví

Další změnou v hodnotové orientaci je pohled na vlastenectví. Po dlouhá staletí byla láska k vlasti, povinnosti vůči kolektivu či národu stavěny na první

---

¹⁴ LIPOVETSKY, G. Soumrak povinnosti. Praha: Prostor, 1998. Str. 57

¹⁵ Tamtéž str. 186

¹⁶ Tamtéž str. 185

¹⁷ Tamtéž str. 188

místa v hodnotovém žebříčku. Pro člověka bylo ctí, mohl-li se pro národ obětovat a mnoho vojáků bylo ochotno zemřít pro svou vlast. Dnes se i z hodnoty vlastenectví vytratila jakákoliv povinnost vůči druhé straně. Myšlenka národní identity, národní cítění a láska k vlasti zůstává, nicméně je zbavena jakéhokoliv závazku či potřeby obětovat se. „*Dnešek přináší nacionalismus bez vlastence, pěje chválu na národ, aniž by přitom přikazoval žít pro cokoliv jiného než pro nás samé.*”¹⁸

Autorita vs. poradce, partner

Pro naše století je také příznačný úpadek či prohlubování krize autority. Se ztrátou autority lidstvo přišlo také o stálost a spolehlivost světa¹⁹. Jak tvrdí Arendtová: „*Je významným příznakem krize, dokazujícím její hloubku a vážnost, že se rozšířila i do takových předpolitických oblastí, jako je výchova a vzdělání dětí, kde se autorita v nejširším slova smyslu vždy považovala za samozřejmou.*”²⁰ Současný liberalismus ve výchově prosazuje zejména svobodu jedince. Uznání a respekt autority, ať už je to rodič či učitel, se odsouvá do pozadí. Koncem 20. století vznikaly hluboké diskuze na téma autority a tato problematika zašla tak daleko, že se začal přehodnocovat i vztah mezi žákem a učitelem. Pozice vládce a ovládaného, jak byl dříve tento vztah nazýván, přestala vyhovovat společenským požadavkům.²¹ Novodobá společnost uznává učitelské povolání spíše ve funkci poradce či partnera žáka. Učitel přestává být nejvyšší autoritou hodnou nápodoby, ale stává se žakovým partnerem, jehož cílem je nasměrovat dotyčného ke správnému cíli. Učitel také ztrácí svou formální autoritu díky stále dostupnějším sdělovacím prostředkům a přestává tak být jediným zdrojem nových informací: „*Co říká učitel, přestalo být posvátné, zevšednělo to na úroveň toho, co říkají sdělovací prostředky...*”²²

---

¹⁸ LIPOVETSKY, G. Soumrak povinnosti. Praha: Prostor, 1998. 218

¹⁹ Tamtéž str. 7

²⁰ ARENDOVÁ, H. Krize Kultury. Praha: Mladá Fronta, 1994. Str. 5

²¹ VALIŠOVÁ, A. Autorita jako pedagogický problém. Praha : Karolinum, 1998. Str. 92

²² ARENDOVÁ, H. Krize Kultury. Praha: Mladá Fronta, 1994. Str. 50

3. Morální vývoj dítěte

V této kapitole bych ráda pojednala o morálním vývoji dítěte a jeho utváření hodnotové orientace. Tato problematika není zdaleka tak jednoduchá, jak by se mohlo zdát, neboť jsme narazili na problém, který jsem již v práci dříve zmínila. Není totiž jednoduché jednoznačně určit, co to vlastně hodnoty jsou. Můžeme se setkat s mnoha různorodými názory týkajícími se této axiologické otázky, jednoznačná odpověď na poli filosofie však neexistuje. Odpověď nenajdeme ani pokud bychom chtěli vědět, zdali jsou hodnoty stavem či činností. Pokud přijmeme názor většiny, že hodnoty jsou určitým stavem, pak je možné vytvořit specifickou etapizaci těchto stavů. Touto kategorizací morálního vývoje a hodnot se zabývá zejména psychologie, což je disciplína, která je vědou experimentální a netáže se tedy po podstatě jednotlivých jevů, ale zkoumá je jako vědecká fakta. V rámci psychologie tedy působí několik význačných osobností, které sestavily jakýsi zjednodušující rámec morálního vývoje. Pro účely této studie se zaměříme na poněkud zjednodušené vysvětlení vývoje morálního vědomí dítěte tak, jak ho vysvětluje školní pedagogika. Nejedná se tedy o odborný souhrn problematiky morálního vývoje dítěte, ale pouze o stručný a zčásti omezený popis, který čtenáři nabídne alespoň částečný pohled na psychologický vývoj morálky zaměřené na dětství. Je nesporné, že každý jedinec je osobností naprosto jedinečnou a není proto možné generalizovat a vytvářet všeobecně platné teorie. Na morální vývoj jedince totiž působí mnoho odlišných faktorů, které mohou či nemusí být pro vývoj určitého jedince rozhodující. Morální vývoj u dítěte z harmonické rodiny tak bude jistě diametrálně odlišný od morálního vývoje dítěte, které žije v rodině neúplné a musí tak například již od útlého věku zastávat roli otce či dokonce matky. Pro účely naší studie nám zcela jistě postačí jeden zjednodušující model, který se opírá o nejelementárnější základy školské praxe. Tímto zjednodušením se nám podaří propojit psychologický a filosofický pohled na hodnotovou problematiku. Inspirována teoriemi významných psychologů Jeana Piageta a Lawrence Kohlberga bych se tedy nyní chtěla pokusit shrnout proces morálního vývoje dítěte tak, jak ho nabízí školská pedagogika.

Na morální vývoj jedince má vliv nejen sociální prostředí, ve kterém vyrůstá, včetně rodiny a školy, ale také osobnosti, s nimiž se dítě ve svém životě postupně setkává a samozřejmě i úroveň duševního vývoje dítěte. Jedinec se zpočátku řídí heteronomní morálkou, tzn., že jeho jednání silně ovlivňuje vyšší autorita. Touto autoritou bývají zprvu rodiče, později jeho vrstevníci či učitelé. Je to tedy obvykle druhá osoba, která rozhoduje o tom, co je správné a špatné. Hodnota dobra a zla je v raném období dítěte silně závislá na názoru ostatních. Jednání, které je hodnoceno trestem je vždy špatné a naopak chování, které je pochváleno je v zásadě dobré. Jedincovo jednání je tak silně řízeno vidinou odměny a trestu, které působí jako hlavní motivy morálního jednání. Hodnoty a morální povinnosti jsou taktéž odvozovány od samotného chování vyšší autority, která tak dítěti předkládá jasně stanovené normy, které má dítě tendenci ať už vědomě či nevědomě napodobovat. S počátkem školní docházky však dojde k postupné proměně morálky heteronomní k morálce autonomní. V této fázi začíná jedinec uznávat chování za správné či špatné na základě vlastního úsudku a začíná se oprošťovat od vyšší autority. Dítě začíná být schopno samo jednat morálně či amorálně, aniž by se řídilo názorem druhého člověka. Postupem věku se jedinec stává na dospělých méně a méně závislým a je dokonce schopný o dříve nezpochybnitelné autoritě kriticky uvažovat. Morální zásady a principy jsou nicméně pro jednotlivce všeobecnými pravidly, které platí absolutně ve všech situacích. Lháť se tedy nesmí nikdy a v žádném případě a děti velice špatně nesou, pokud sami dospělí pro ně nezpochybnitelné morální zásady porušují. K motivům jednání jsou jedinci schopni přihlížet až o mnoho let později, většinou kolem 11 let. V té době se myšlení dítěte rozvíjí na takovou úroveň, že je při řešení morálního dilematu schopno zohlednit nejen vnější podmínky, ale také vnitřní pohnutky jednání. Je tedy schopné rozlišovat určité stupně morálního a nemorálního chování a také si uvědomit, že za stejné jednání je možné uložit i vyšší či nižší trest, v závislosti na motivu jedince a celém kontextu situace. Člověk by měl v ideálním případě dosáhnout takové úrovně morálky, aby se pro něj stala nejvyšším principem, který je závislý pouze na vlastním dobrém svědomí. Morálka jedince by měla být postavena na všeobecných principech spravedlnosti a úcty k lidským bytostem. Tyto principy by pak měly sloužit jako nejvyšší normy a závazky jedince vůči společnosti.

Jak již bylo v úvodu této kapitoly zmíněno, hodnotová orientace se v dítěti utváří již od nejtělejšího věku. Již v průběhu svých prvních dní na dítě působí zejména sociální vlivy – lidé kolem něj a vztahy, které spolu navzájem souvisí a na sebe navazují. Na tvorbě hodnotového systému má proto zásadní vliv, jaké kulturní hodnoty jsou zastoupeny ve společnosti, do které se dítě narodilo. Jedinec si hodnoty osvojuje různorodými činnostmi, nejvíce je však schopen je přijmout za své, pokud jsou spojeny se silným citovým prožitkem. Hodnoty jsou pak v jedinci silně interiorizovány. K zvnitřnění hodnot může dojít prostřednictvím hry, učení, komunikací s dospělými i vrstevníky. Jedním z nejdůležitějších způsobů utváření hodnotového systému dítěte je identifikace. Tento způsob je zcela prvotním a nejčastějším způsobem formování hodnotového vědomí dítěte. Jedinec sleduje své okolí a napodobuje postoje a způsoby ostatních lidí. Tento proces je naprosto přirozenou součástí socializačního vývoje. Přestože se každý jedinec rodí s jinak vyvinutou genetickou výbavou, která mu předurčuje predispozice k určitému typu chování, které má vliv na přijímání hodnot, největší vliv na jeho osobnost mají vnější činitelé. Mezi první modely chování a vzory určitých hodnot patří rodiče. Jedinec se tedy snaží připodobnit svým chováním svým rodičům, kteří jsou pro něj nejvyšším vzorem. Postupem věku však dojde k prosazování individuální vůle jedince: *„Sklon k negaci a opozici se projevuje v periodických ontogenetických obdobích „vzdoru“, nejnápadněji u dospívajících a adolescentů, zejména v podmínkách cílevědomé výchovy autoritativního typu.“*²³ Postupem času si tak děti hledají nové vzory a hodnotové systémy, které se více shodují s jejich současným rozpořením a postojem ke společnosti. Dětská literatura je jedním z kulturních prostředků, které dítěti mohou poskytnout nový hodnotový rámec. V další kapitole bych se ráda zmínila, jak může dětská literatura ovlivnit osobnostní a morální vývoj jedince.

---

²³ KUČEROVÁ, S. Člověk - Hodnoty - Výchova. Prešov : ManaCon. 1996 Str. 206

4. Význam dětské literatury pro rozvoj morálního vědomí žáků

V odborné literatuře můžeme najít tři základní funkce dětské literatury. Jedná se o funkci estetickou, poznávací a výchovnou.²⁴ Estetická funkce spočívá zejména v působení na emocionální složku psychiky čtenáře. Vede dítě k rozpoznávání a vnímání krásy a vyvolává v něm estetický prožitek z četby. Poznávací funkce působí zejména na rozšiřování obzorů čtenáře. Každé literární dílo obsahuje sumu informací a poznatků mimoliterární skutečnosti, která pomáhá dítěti orientovat se v okolním světě. Je proto důležité, aby poznatky byly dítěti předány formou přiměřenou jeho věku a schopnostem. Výchovná funkce spočívá v působení na čtenářovo vnímání skutečnosti. Pomáhá formovat žákovy názory, postoje, hodnoty a vytvořit si správné morální návyky.²⁵ Pro účely této studie nás bude nejvíce zajímat právě funkce výchovná. Dle slov Tomana, dětská literatura má „*nebývalou schopnost mnohostranně rozvíjet dětskou osobnost, ať už po stránce citové, rozumové, volní nebo charakterové.*“²⁶ Kniha dítěti zprostředkovává kontakt se společenskou skutečností, sděluje dítěti, jaká pravidla ve společnosti platí a jak celkově společnost funguje. Dítě se díky literatuře učí rozpoznávat odlišné významy světa. Přestože se s těmito významy dítě setkává doma či ve škole, většina významů je zpočátku pro dítě zcela nepochopitelná a obtížně sdělitelná. Literatura záměrně psaná pro děti pak většinu těchto významů vysvětluje velice stravitelnou formou, neboť obsahuje osobnostní smysl a pro děti jsou pak dané významy díky zjednodušené formě snáze pochopitelné. Dětská literatura: „*může dítěti poskytnout významovou orientaci v oblastech, kde racionální způsoby sdělování jsou obtížné nebo selhávají, může mu poskytnout vzorové akce, životní příklady a vzory, hrdiny, s nimiž se identifikuje, události, které jsou pro ně podnětem k vlastní životní*

---

²⁴ TOMAN, J. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury. České Budějovice: Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích, 1992. Str. 47

²⁵ Tamtéž str. 47

²⁶ Tamtéž str. 47

*aktivitě.*²⁷ Literatura tak proniká k samotnému dítěti, pomáhá mu porozumět a začlenit se do společnosti, případně i formovat jeho vlastní identitu. Formativní charakter je zesílen tím, že v dětském čtenáři často dochází k estetickému prožitku, dítě se díky vlastnímu prožitku děje aktivně spoluúčastní, a často dochází k sebereflexi skrz hlavního hrdinu. Literatura učí dítě orientovat se ve světě a předává mu hodnoty, které jsou společensky uznávané. Předává dětem hodnotový rámec, prostřednictvím něhož si dítě může jasně uvědomit rozdíl mezi dobrem a zlem, pravdou a lží a působí tak na utváření hodnotového systému malého čtenáře. Přestože dětské příběhy obsahují nesčetné imaginární prvky, snaží se reflektovat reálný lidský život a promítat do něj lidské touhy i obavy. Kniha se tak pro dítě může stát velice cenným rádcem na cestě životem. Jestliže je hlavní hrdina v knize vyličen přesvědčivě a důvěryhodně, může se s ním dětský čtenář ztotožnit a snažit se napodobit jeho chování. Hlavní hrdina se v tomto případě *„stává přirozeným etickým vzorem, jehož citění, myšlení, jednání, chování a postoje malý čtenář napodobuje, které mimoděk srovnává s vlastními životními zkušenostmi, hodnotí je a vnitřně se s nimi ztotožňuje.*²⁸ Dítě si pak vytvoří hodnotový systém, který je postaven na pevném základu. Kladné působení na dětského čtenáře však může mít i záporný hrdina. Toho je však možné dosáhnout jen pokud v dítěti upevňuje základní morální hodnoty a pomáhá mu tříbit smysl pro mravní normy.²⁹

Je nezbytné podotknout: aby bylo dítě schopno porozumět společnosti skrz literaturu, je důležité, aby se nejdříve setkala s jednoduchými situacemi či konflikty, které nabízejí jednoznačný pohled na problematiku dobra a zla. Právě tuto funkci zastávají pohádky, které jsou schopné dětem již od útlého věku předávat informace o životě ve společnosti. Jedinečná síla a hodnota pohádek spočívá právě v tom, že *„nabízejí dětské představivosti nové dimenze, které by dítě jinak nedokázalo takto opravdově samo objevit.*³⁰ Za nejdůležitější přínos pohádek se však považuje předávání specifických informací – jsou to informace etického a mravního

---

²⁷ CHALOUPKA, O.; NEZKUSIL, V. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II. Praha: Albatros, 1976. Str. 54

²⁸ TOMAN, J. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury. České Budějovice: Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích, 1992. Str. 74

²⁹ Tamtéž str. 74

³⁰ BETTLEHEIM, B. Za tajemstvím pohádek, proč a jak je číst v dnešní době. Praha: NLN, 2000 str. 11

charakteru, tedy informace o hodnotách a významech primárních mezilidských vztahů. Pohádky dětem předvádějí etické hodnoty dobra a zla, přičemž tato opozice je snadno srozumitelná právě proto, že pohádkové postavy jsou jednoznačné. Veškeré postavy jsou buď dobré, nebo špatné, nic mezi tím. Jestliže je princezna ošklivá, musí být nutně také zlá a jestliže je princ hezký, musí být i hodný. Tyto velice zjednodušené kontrasty u postav pomáhají dětem snadno porozumět rozdílům mravních hodnot. Pokud by byly postavy v pohádkách zobrazovány složitě, tedy realisticky, pro malé děti by byly nepochopitelné, neuměly by jim porozumět. Aby se děti naučily vnímat nejednoznačnosti a složitosti, musí nejdříve porozumět protikladům, které jsou perfektně zobrazeny v pohádkách. Nastává však otázka, jak je dosaženo toho, že se děti ztotožní právě s kladnými hrdiny? Podle rakouského psychoanalytika Bruna Bettelheima mají děti tendenci přiklánět se k postavám, které jsou jednoduché a přímočaré. „*Čím je dobrá postava jednodušší a přímější, tím je pro dítě snazší ztotožnit se s ní a zavrhnout postavu špatnou.*”³¹ Dítě samo ještě neumí rozpoznat dobro od zla, ale situace hrdiny a jeho pohádkové dobrodružství v dětské duši vzbuzuje „*silnou, hlubokou odezvu.*”³² Dětská mysl se tedy do kladné postavy „promítne” čímž vlastně dochází k identifikaci – je-li hlavní hrdina dobrý, chce i dítě být dobré.

Vedle výchovného a etického významu pohádka nabízí i terapeutický prvek. Odpovídá totiž na otázky, které děti mohou trápit, když se setkávají s negativními citovými reakcemi dospělých lidí. Téměř každá pohádka totiž obsahuje nějaký dětský problém a nabízí řešení vedoucí ke šťastnému konci. Právě pohádkový optimismus je pro malé děti velice důležitý. Bez něj by svět, kterému se děti učí rozumět, vypadal šedivě a ponuře. Důležitost pohádek je právě v tom, že sdělují dítěti, že život sice může být krutý a nelítostný, když se ale člověk nebojí překonávat překážky a „bojovat se životem”, zvítězí.

Pakliže je dítě schopno rozlišovat a orientovat se v jednoduchých konfliktech, které jsou zobrazeny v pohádkách, může se začít zabývat životními problémy, které jsou mnohem složitější. Dítě se tak díky literatuře setká s problémy, které se mohou objevit i v reálném životě. Je také možné, že se s nimi jednou samo

---

³¹BETTELHEIM, B. Za tajemstvím pohádek, proč a jak je číst v dnešní době. NLN : Praha, 2000. Str. 13

³²Tamtéž str . 13

setká. Dítě se však v knize může setkat se situací, která je od jeho života naprosto odlišná, popisuje-li například život dětí bez domova či drogově závislých. Tyto situace nemají sloužit jako pomoc při řešení již nastalých problémů, ale vyvolávají v jedinci velice hluboké emoční pohnutky, které mu pomáhají vytvořit si hodnotový žebříček. Pokud se tak jedinec setká v literatuře s postavou, která vlastním či cizím zaviněním trpí, čtenář si pak snáze uvědomí hodnotu vlastního života a blahobytu. Kniha dítěti také poskytuje jakýsi únik z reality, možnost zažít něco výjimečného, neskutečného a rozvíjí tak dětskou představivost a kreativní myšlení. U starších dětí, které jsou samy schopny řešit krizové situace, literatura slouží jako prostředek identifikace. Pro čtenáře je velice důležité, zejména pokud se jedná o období puberty, tedy hledání a vytváření si vlastní identity, aby se s hlavní postavou v knize plně identifikoval. Pak může literatura dítěti poskytnout pevný hodnotový rámec a pomoci mu při hledání vlastního já. Pokud je hlavní hrdina dětem přístupný a blízký, může se s ním čtenář ztotožnit a přehodnotit své dřívější hodnoty a ideály. Kniha je tak nesmírně cenným rádcem v průběhu celého vývoje dítěte a může mít velice výrazný vliv na formování osobnosti jedince.

5. Hodnoty v dětské literatuře

5.1. Období 1845 - 1918

5.1.1. Charakteristika období 1845 - 1918

Důležitým mezníkem v průběhu 19. století bylo vyvrcholení národního obrození. Na konci století se českým spisovatelům a vědcům podařilo modernizovat jazyk a povznést české písemnictví a bádání o českých dějinách na úroveň nejvyspělejších zemí Evropy. Čeština se prosadila jako právoplatný jazyk nejen ve školství, ale také ve vědě. Ve společnosti se prosazovaly hodnoty národního cítění, národní identity a aktivní participace ve společenském životě.

Po vzniku dualistické monarchie Rakouska-Uherska v roce 1867 nastalo období dlouhodobého míru a bylo dosaženo poměrně vysoké stability mezinárodních vztahů. Díky mírovým podmínkám bylo možné položit základy technického a hospodářského rozvoje, který byl charakteristický pro celou monarchii. České země se tak staly nejbohatší a nejprůmyslovější částí Habsburské monarchie.

Na počátku dvacátého století znovu vyvstala problematika národnostní otázky a prohlubovaly se vlastenecké myšlenky propagující vznik samostatnosti československého státu. Ve společnosti se dostával do popředí zájem o soukromí, jehož nejdůležitější formou byla rodina. Rodinné a manželské vztahy stály na nejvyšším místě žebříčku hierarchie dobových hodnot. *„Rodina byla též chápána jako mravní hodnota, v níž se jedinec zřiká něčeho vlastního ve prospěch druhého člověka, aby dosáhl sebepotvrzení a uznání.”*³³ Láska k rodině, láska k vlasti, odevzdanost do Boží vůle a jí vytvořeného neměnného řádu, jsou tak hodnoty, které dominovaly v české literatuře až do počátku 20. století. Člověk často nacházel největší uspokojení v rodinném kruhu a mravném a příčinlivém životě.³⁴

---

³³ EFMERTO VÁ C. M.; SAVICKÝ, N. České země v letech 1848-1918. I. díl. Od březnové revoluce do požáru Národního divadla. Praha : Libri, 2009. Str. 278

³⁴ EFMERTO VÁ C. M.; SAVICKÝ, N. České země v letech 1848-1918. I. díl. Od březnové revoluce do požáru Národního divadla. Praha : Libri, 2009. Str. 278

S příchodem 1. světové války nastal společenský obrat – válka otřásla duchovními a kulturními hodnotami celých generací a „*v případě českého a slovenského národa posílila snahy hledat východisko v osvobození z politického područí dominujícího německého živlu*“.³⁵

Pro rozbor hodnot v dětské literatuře pro toto období jsem se rozhodla vybrat dvě díla, která jsou známá nejen mladým čtenářům, ale i dospělým. Jsou jimi Národní báchorky a pověsti Boženy Němcové a Broučci Jana Karafiáta. Národní báchorky a pověsti jsem zvolila proto, že sama Božena Němcová se aktivně podílela na procesu národního obrození a proto jsou obrozenecké hodnoty odraženy i v jejích pohádkách. Karafiátovi Broučci, přestože jsou dílem mladším než Národní báchorky a pověsti, naopak reprezentují hodnoty počátku devatenáctého století. U dětí tato kniha vyvolala obrovskou odezvu a dodnes je jednou z nejvydávanejších dětských publikací. Obě zmíněná díla jsou dodnes známá a u dětí velice oblíbená. Stala se tak jakýmsi základem dětské literatury a pomáhají dětem zprostředkovat pohled do předminulého století.

5.1.2. Božena Němcová – České národní báchorky a pověsti

Potrestaná pýcha

Potrestaná pýcha je pohádka o pyšné princezně Krasomile, která si odmítne vzít urozeného prince Miroslava a přestože ho nezná, odmítne se s ním i jen setkat. Princ Miroslav se tedy vydá za princeznu sám, uchází se na zámku o místo zahradníka a učitele hudby, a postupně si získá princeznino srdce. Krasomila si jej nakonec vezme za muže a láska k Miroslavovi princeznu zcela změní - stane se z ní dobrý a přívětivý člověk.

---

³⁵ BĚLINA, P.; GRULICH, T.; HALADA, J. aj. *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992. Str. 148

V pohádce o pyšné princezně vystupuje jako jedna z hlavních hodnot **láska**. Teprve láska dokáže pyšnou princeznu změnit v přívětivou a milující lidskou bytost. Když se princezna zamiluje do svého učitele, převlečeného krále Miroslava, je ochotna přehodnotit veškeré dříve uznávané hodnoty. Je ochotna vzdát se kvůli lásce k Miroslavovi svého královského rodu, opustit otce a království a stát se chudou manželkou zahradníka. Když později Miroslav vyjadřuje lítost nad tím, v jak chudých podmínkách musí princezna žít, odpoví mu: „*vždyť sem tomu sama tak chtěla. Twoje láska mi za všechno odplatí.*”³⁶ Láska je tak nejvyšší hodnotou, důležitější než společenské postavení či majetek a dokáže změnit člověka k lepšímu. Pocit zamilovanosti je pak popisován následovně: „... *jako když se na vězně po dlouhé temné noci poprvé slunéčko zasměje, otevřel on dokořán brány svého srdce, aby se každý kouteček světlem nebeským naplnil.*”³⁷

V pohádce jsou také vyzdvihovány hodnoty křesťanské, a to víra v Boha a boží spravedlnost. Král často káral a hrozil pyšné princezně „*trestem božím*”³⁸, když pohrdala ostatními lidmi. Když jí jednoho dne Miroslav zpíval vlastní píseň, zdálo se Krasomile, že „*slyší sezvánění stříbrných zvonů, které ji do chrámu Páně k zbožné modlitbě volají...*”³⁹ Křesťanské hodnoty jsou v této pohádce silně zdůrazňovány.

Další výraznou hodnotou, se kterou se můžeme v této pohádce setkat, je **skromnost**. Když se poprvé princ Miroslav uchází o ruku Krasomily, nakáže malířům, aby namalovali jeho podobiznu, ale aby jeho tvář více nepřikrášlovali. Dalším příkladem skromnosti je život princezny a chudého zahradníka. Princezna s Miroslavem, když jsou spolu, vedou velice skromný, ale spokojený život. Krasomila se vzdá vlastního zlatého prstenu, aby měla na obživu, nevádí jí ani ženich, který nemá vznešený rod. Krasomila se tak díky sňatku stane jednou z chudých. Začne „*pro lidi pracovat*”⁴⁰, nebojí se žádné práce a pilně pracuje ve dne v noci. Nejdříve je zaměstnána jako švadlena, později jako služebná. Tato výměna rolí ukáže princezně pravý svět, ve kterém jsou švadleny okrádány služebními a služebné musí plnit veškeré výmysly svých pánů. Díky tomu si

---

³⁶ NĚMCOVÁ, B. Národní báchorky a pověsti. Swazek 3. Jaroslav Pospíšil: Praha, 1846. Str. 117

³⁷ Tamtéž str. 112

³⁸ Tamtéž str. 110

³⁹ Tamtéž str. 114

⁴⁰ Tamtéž str. 116

Krasomila uvědomí, jak byla dříve pošetilá a krutá. Pohádka nabádá k ponaučení z předešlých činů a klade velký důraz na **pracovitost**.

Když se nakonec Miroslav s Krasomilou ožení, všichni jejich poddaní jsou nadšení a provolávají nové královně čest. Jak je v pohádce psáno, poddaní a svatebčané: „byli vesměs její krásou okouzleni, neboť při wší spanilosti zastoupila místo hrdosti a pýchy ted' **přívětivost a dobrotu**.“⁴¹ Tyto dvě citované vlastnosti, které jsou v pohádce vyzdvihovány nejvíce, představují formy chování k druhému člověku - tj. určitou **formu lásky člověka k člověku**. Celý princeznin život je zobrazen jako proměna pyšné a umíněné povahy v povahu skromnou, milující a přívětivou.

Jak Jaromil ke štěstí přišel

Pohádka vypráví o chlapci Jaromilovi, který zabloudí do země pidimužíků, kde se seznámí s Narciskou a stráví tam 10 let. Když se vrátí na zem, stane se zahradníkem a rozhodne se vyléčit zakletou princeznu. K vyléčení princezny mu pomůžou tři dary od pidimužíků. Poté, co Jaromil princeznu vyléčí, vezme si ji za ženu.

V pohádce Jak Jaromil ke štěstí přišel se velice často objevuje zmínka o **krásách přírody**. Jaromil je sice synem uhlíře, ale jeho jediným přáním je stát se zahradníkem. Zahrada a starost o květiny byly jeho největší vášní: „Z potůčku, který se jako stříbrošedá pentle zeleným údolím vinul, si je (květiny) zalíval, u nich největší část dne trávil a v jejich rozmanitosti nalézal jediné potěšení svoje.“⁴² Jaromil má ke květinám velice blízký a osobní vztah a často si s nimi povídá a svěruje se jim. Otcí se zmínil, že pokud on sám by byl králem, nikdo by v jeho lesích a zahradách nesměl ani kácet dříví, ani trhat květiny. Když se ho Narciska zeptá, zda-li by chtěl být králem, odpoví jí na to: „Kdybych se stal králem, byl bych

⁴¹ NĚMCOVÁ, B. Národní báchorky a pověsti. Svazek 3. Jaroslav Pospíšil: Praha, 1846. str. 122

⁴² NĚMCOVÁ, B. Národní báchorky a pověsti. Svazek 1. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1892. Str. 1

jím jen proto rád, že bych mohl mít mnoho krásných zahrad. O ostatek bych se nestaral”⁴³ Jaromilovým nejoblíbenějším místem je tak příroda, kde se cítí volně a svobodně. Když se Jaromil dostane do země pidimužíků, je krásou tamější přírody naprosto ohromen. Také když Jaromil vyléčí princeznu a navrátí jí zrak, celý den stráví procházením po zahradě a obdivováním květin a okolní přírody. V pohádce je také zmínka o lidech, kteří si nechávají dovážet různé exotické květiny ze zahraničí a snaží se je pěstovat ve sklenících „*aby konečně viděli, co by často krásněji ve vlasti na mezích byli našli.*”⁴⁴ **Láska k přírodě a k vlasti/k zemi**, kde člověk žije, je tak jednou z hlavních hodnot.

Když se Jaromil pokouší vyléčit zakletou princeznu a navrátit jí sluch, řeč i možnost pohybu, chová se velice skromně a pokorně. Přestože ví, že za vyléčení princezny by ji dostal za ženu, protože tak pravil sám král, trápí se: „*Ach, co mi to platno, že ji miluji, ona přece nikdy má nebude; ovšem že král řekl, kdo ji uzdraví, tomu že dá, co bude žádat, třeba ji samu; ale kdo ví, dodrží-li slovo*”⁴⁵ Jaromil je velice skromný a pokorný hoch. Když mu princezna chce poděkovat za to, že jí vrátil dar chůze a chce mu políbit ruku, pokorně odmítne: „*Nikoli, krásná panno, ... Já toho nezasluhuji; jsem dosti odměněn pohledem na tvou andělskou tvář.*”⁴⁶ K princezně tak vzhlíží jako k té nevyšší a nejkrásnější bytosti a netroufá si ani pomyslet na společný sňatek. **Skromnost a pokora** jsou tak další hodnoty, které Božena Němcová v pohádce prosazovala.

K dalším ctnostem patří **pracovitost a pomoc ostatním**. Když se Jaromil uchází na zámku o místo zahradníka a vidí pracovat starého člověka na zahradě, hned se nabídne a jeho práci zastane. Díky své pracovitosti a ochotě tak na zámku získá nové místo zahradníka.

Země pidimužíků, do které se Jaromil dostane, je jakýmsi utopickým prototypem dokonalé společnosti, ve které jsou všichni „*svorní a spokojeni*”.⁴⁷ Země je plná krásných květin a stromů plných ovoce. Král je tam nejvyšší autoritou a vládne spravedlivě a moudře. „*Náš král chová nás všechny jako své vlastní děti, žádný neplatí více ani méně; jak mluví se mnou, tak mluví s každým poddaným,*

---

⁴³ NĚMCOVÁ, B. Národní báchorky a pověsti. Svazek 1. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1892. str. 6

⁴⁴ Tamtéž str. 1

⁴⁵ Tamtéž str. 18

⁴⁶ Tamtéž str. 17

⁴⁷ Tamtéž str. 9

který celý den po kopcích pracuje; co chce on, to chtějí všickni a co oni chtějí, to on rád vyplní.”⁴⁸ Vypráví Narciska Jaromilovi a dodává že vše, co Jaromil vidí kolem sebe, není pouze majetek krále, ale patří to všem, a to včetně zámku, který mohou užívat poddaní stejně jako král. Tato zázračná země tak představuje místo kde jsou si všichni rovni a společně se starají o vlastní dobro a bezpečí. Nikdo není nikomu výš ani níž, veškeré prostředky jsou spravedlivě rozděleny a ke všem pídimužíkům je přístupováno jako k sobě rovným. V tomto popisu země pídimužíků se silně odráží vztah Boženy Němcové k utopickému socialismu.

Moudrý zlatník

Pohádka o moudrém zlatníkovi vypráví příběh Jaroše, který je velice moudrý a rozumný. Díky svým schopnostem se vyučí zlatníkem a rozhodne se vyléčit princeznu, která od mládí nepromluvila. Díky své chytrosti princeznu rozmluví a získá ji za ženu.

V pohádce Moudrý zlatník, jak už sám název vypovídá, se vyskytuje jako důležitá hodnota **moudrost a rozumnost**. Když se Radoš v 18 letech vydá do světa, potká cestou moudro s rozumem a od té doby je „*tak moudrý a rozumný, jako by na vysokých školách cvičen byl, a všecko co do rukou wzal, muselo se mu powést.*”⁴⁹ Proto se Radoš rozhodne jít se učit zlatníkem a protože je velice zručný, vyučí se již za čtyři týdny. „*co wzal Radoš do ruky, to se mu podařilo, a co se jiní dvě leta učili, to uměl on za týden. Za čtrnáct dní dělal již prsteny, náušnice a náramky tak pěkné, že se bylo radost na ně podívat.*”⁵⁰ Když je jednoho dne jeho mistr požádán, aby vyhotovil šperk pro samotnou princeznu, Radoš se práce ujme a zhotoví překrásné šperky. Když je mistr uvidí, radostně zvolá: „*Hochu, ode dneška jsi ty mistr, já ti*

---

⁴⁸ NĚMCOVÁ, B. Národní báchorky a pověsti. Svazek 1. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1892. Str. 6

⁴⁹ Tamtéž str. 76

⁵⁰ Tamtéž str. 77

wice poroučet nemohu, neboť si mne daleko přestihl.”⁵¹ Radoš se tak po několika týdnech stane samotným mistrem. Když se mu nakonec podaří díky své chytrosti vyléčit princeznu Liběnu, král mu poděkuje: „*Mládenče, tys mne udělal šťastným otcem, a všecku radost si mně navrátil, staň se tedy mým synem a králem, neboť uznávám, že si moudřejší nad jiné.*”⁵² Radoš je ale velice pokorný a skromný muž, proto se na krále obrátí: „*jak mohu býti králem, vždyť jsem jen nízkého rodu, newím, jak se u dwora chovat a krásná princezna mne za svého manžela sotva chtít bude?*”⁵³ Přestože o sobě Radoš sám pochybuje, je za svůj čin spravedlivě odměněn a dostane princeznu za ženu. Každý správný a odvážný čin je tak v pohádce spravedlivě odměněn. Na konci pohádky, když si Radoš vezme princeznu a mají několik synů, i po nich je vyžadována **píle** a odměna přichází až po odvedené práci: „... *každý se musel v mládí něčemu učit, a žádný nedostal titul bez zásluhy*”.⁵⁴ Důraz je tak kladen na vlastní píli a zaslouženou odměnu.

Další hodnotou je **schopnost přinášet oběti**. Radoš je schopen obětovat vlastní život, jen aby se mohl pokusit vyléčit princeznu. Když se ho král zeptá, zda-li ví, co ho čeká, když princeznu neuzdraví, odpoví: „*Wím, nejmilostivější králi, a rád se smrti podrobím, když to nedokážu.*”⁵⁵ Prokáže tak vlastní statečnost, oddanost a ochotu bojovat za lásku.

Shrnutí

V pohádkách Boženy Němcové je tak stanoven jasný ideál člověka. Je jím pracovitá, dobrosrdečná, moudrá a statečná osoba ochotná obětovat vlastní život pro lásku. Od dětí se očekávalo, že budou uznávat hodnoty jako je láska k vlasti, pracovitost, moudrost a úcta k lidem a jejich cílem bude co nejvíce napodobit daný ideál člověka

---

⁵¹ NĚMCOVÁ, B. Národní báchorky a pověsti. Svazek 1. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1892. Str. 80

⁵² Tamtéž str. 81

⁵³ Tamtéž str. 81

⁵⁴ Tamtéž str. 85

⁵⁵ Tamtéž str. 82

5.1.3. Jan Karafiát - Broučci

Příběh broučků vypráví o malém broučkovi, který se učí létat a poznávat svět. Když vyroste, vezme si za ženu Berušku, mají spolu mnoho dětí a vedou šťastný a spokojený život. Na konci knihy však v průběhu zimy umrznou a všichni zemřou.

Nejvýraznějšími hodnotami v Karafiátových Broučcích jsou jednoznačně hodnoty náboženské – křesťanské. Jan Karafiát byl sám evangelík a v jeho díle tak **křesťanské hodnoty** vystupují jako nejdůležitější a nejpřirozenější. Antropomorfizovaní broučci uznávají Boha jako nejvyšší a nezpochybnitelnou autoritu. Bůh dohlíží na řád světa a dává životu broučků smysl. Hlavní činností a náplní života broučků je právě svítit lidem, protože „*to už tak Pán Bůh chce.*”⁵⁶ Právě **vykonávání určité práce či úkolu** přitom vystupuje jako samotná hodnota, která je nezpochybnitelná. Zajímavé je, že lidé nejsou v knize zobrazeni jako kladné postavy, ale působí spíše negativním dojmem. Broučkův tatínek ví o lidských bytostech jen to, že „*jsou neposlušní a že se jim nedobře vede... Inu, nemají se rádi.*”⁵⁷ Přestože jsou lidé vyobrazeni jako záporné a nedokonalé postavy, broučci jim svítí, neboť to považují za svou povinnost. Bůh zde působí jako jediná autorita, které se vše musí podřídít. Život broučků je tak zcela v rukou Božích. Když je brouček nespokojen a je zlý na Berušku, protože ještě nemají žádné potomky, Janinka ho umoudří slovy „*... Pán Bůh si tě objednal, a kdyby chtěl, však by on dovedl rozmnožit vás v tisíce tisíců.*”⁵⁸ Janinka, která se sama nikdy nevdala, je sama právě proto, že to tak Bůh chtěl. Je tedy zřejmé, že broučci se spoléhali na Boha jako absolutního vládce universa, který plánuje a řídí veškeré dění. Co si Bůh přeje, je pro broučky zcela apriorní a k Bohu vzhlíží **s úctou a pokorou**. Pokora je v tomto směru velice důležitá a pouze v krotkém a pokorném chování mohou broučci dosáhnout toho, co si přejí, respektive co si pro ně přeje Bůh. Když je tedy Brouček Beruškou odmítnut, Janinka mu radí: „*Jen se pokař a buď poslušný, však*

---

⁵⁶ KARAFIÁT, J. Broučci. Pro malé i velké děti. Praha: Dědictví Komenského. Str.11

⁵⁷ Tamtéž str. 31

⁵⁸ Tamtéž str.110

*já o tom s kmotříčkem promluví.*⁵⁹ Promluví si tedy s kmotříčkem, a protože Brouček opravdu je pokorný a poslušný, Berušku dostane za ženu. Dalšími religiózními elementy, které se v knize neustále objevují, jsou modlitby. Před každým jídlem či ulehnutím do spánku je uvedena krátká modlitbička, kterou broučci odříkali, aby vyjádřili poděkování a vděčnost Bohu a poprosili ho o hojnost a lásku. Přestože náboženské vyznání broučků je založeno na neinstitutizované podobě, broučci častokrát při svých výletech doletí až do kostela, (aniž by si byli vědomi, že se jedná o kostel), kde jsou svědky mše. Kostel je popisován jako obrovský a krásný dům s velkými okny. A broučci se dívají, jak do kostela chodí lidé, jak kazatel káže, kárá ostatní za neposlušnost a prosí Boha o odpuštění všech lidských hříchů. Právě v kostele se broučci naučili svou první modlitbu, která je v knize mnohokrát opakována:

*Pod večer tvá čeládka,
Co k slepici kuřátka,
K ochraně tvé hledíme,
Laskavý Hospodine.*⁶⁰

Další hodnotou, která je provázána knihou od začátku až do samého konce je **poslušnost**. Poslušnost je hodnocena jako jedna z nejdůležitějších vlastností či hodnot a je vyžadována od všech pozemských živočichů. Broučkův život by se dal shrnout jako hledání a nalézání poslušnosti. Když je brouček maličký, je často neposlušný, zlobí své rodiče a často přiděluje svou neposlušností potíže všem okolo sebe. Když ale brouček vyrostne, stane se z něj brouček poslušný. Poslušnost, která je od Broučků vyžadována má vlastní hierarchickou strukturu. Brouček ve svém dětství musí poslouchat a uznávat autoritu starších, dospělí broučci, tedy jeho rodiče, zase uznávají autoritu nejvyšší – tedy Boha. Tak je maličkému Broučkovi vysvětlováno, proč se musí poslouchat. Slovy Janinky: „*Pán Bůh má jen poslušné broučky rád!*“⁶¹ Jak je zřejmé, poslušnost je zde také silně provázána náboženským vlivem a utvrzuje nejvyšší a absolutní hodnotu – tedy Boha. Jak již bylo zmíněno, Bůh je nejen dárce, ale také hlavním „hybatelem“ života broučků. Výběr životního partnera se tak nestává jen otázkou individuální náklonnosti, ale jedná se

---

⁵⁹ KARAFIÁT, J. Broučci. Pro malé i veliké děti. Praha: Dědictví Komenského. Str. 97

⁶⁰ Tamtéž str. 25

⁶¹ Tamtéž str. 113

o akt, o kterém rozhoduje celá rodina a samotný Bůh. Nejvyšší stvořitel rozhoduje o tom, jestli se brouček ožení, či ne. Je pouze na něm, nechá-li nějakého broučka bez životního partnera (právě tak jako Janinku). Poslušný brouček se však žení a vybírá si vhodného partnera, tedy toho, kterého mu sám Bůh předurčí a rodiče doporučí. Když se původně brouček zamiloval do Verunky, tedy broučka, který se k němu nehodil, byl za to kritizován Janinkou: „*A pak, Broučku, Broučku, kdo pak to jaktěživ slyšel, aby si brouček dělal známost s Verunkou, a aby si snad dokonce na ni myslel. Ne, to není poslušnost. Tak to Pán Bůh nechce.*”⁶² Brouček si tedy nemůže vybrat životní partnerku podle vlastního úsudku, ale musí být poslušný, tedy poslouchat ostatní, co mu poradí. Když se jej rodiče snaží přemluvit k sňatku s Beruškou a on se brání, že ho nemá ráda, rychle argumentují: „*I bodejť by tě měla ráda. A teprv bude mít, až jen si ji vezmeš. A jest hodná a poslušná*” „*Ale já bych raději ...*”⁶³ namítá Brouček. „*I, Broučku, nemysli na to, co není a drž se toho, co jest. Berušku znáš, a víš, že jest poslušná, a jiné neznáš a já nemám žádnou tak ráda jako Berušku, a maminka a tatínek by tomu také byli rádi, kdyby sis ji vzal. Pomysli si, že by sis vzal jinou, a ona by maminku jen hněvala. My bychom ji pak nemohli mít rádi a tebe by to mrzelo.*”⁶⁴ Z tohoto úryvku je zřejmé, že rodiče jsou hlavními aktéry při výběru budoucího partnera pro svého syna, tak jak tomu bylo v 19. století zvykem. Rodiče zvolili svému potomkovi vhodného partnera a bylo pak na novomanželích, aby se naučili mít se rádi. Manželství nebylo pouze záležitostí novomanželů, ale celé rodiny, a brouček, chtěl-li být „hodným a poslušným broučkem” musel akceptovat a zcela se podřídít názoru rodičů. A jaká vlastnost byla nejdůležitější při výběru budoucího partnera? Samozřejmě poslušnost. Poslušnost sehrává při námluvách nezanedbatelnou roli. Brouček je kvůli své neposlušnosti v mládí poprvé dokonce odmítnut. Rodiče Berušky nechtějí Broučka za chotě právě kvůli neposlušnosti a později jeho žádost odmítne i Beruška, protože se dříve nechoval tak, jak chce Bůh – tedy poslušně. Od svého otce je však sama Beruška kritizována, když si myslí na broučka z roždí. „*Brouček z roždí! I co jest tobě do broučka z roždí! Kdyby on byl přišel, Brouček by nepřišel. Ale Brouček přišel, a říkal o tebe. A že byl neposlušný? On toho lituje, a už poslouchá. A ty*

---

⁶² KARAFIÁT, J. Broučci. Pro malé i veliké děti. Praha: Dědictví Komenského. Str.89

⁶³ Tamtéž str. 94

⁶⁴ Tamtéž str. 94

nechceš poslouchat? Nejsi-li ty desetkrát horší nežli Brouček!”⁶⁵ A tak ani Berušce nezbyvá nic jiného než se podřídít a poslechnout rodiče.

Hodnota poslušnosti je však nejdůrazněji zmíněna na samém konci knihy, kde broučci zemřou. „*Necht'. Však jestli zmrznou, oni p o s l u š n ě zmrznou.*”⁶⁶ Nejen život, ale i smrt musí být poslušná, tedy podřízena Bohu. Když umírá Janinka, jejím přáním je, aby zemřela poslušně. Když se broučci brání a pláčou, že umírá, sama je napomíná: „... *chcete abych já byla neposlušná? Pán Bůh mně všechny hříchy odpustil, a když si mne nyní chce vzít, měla bych já nechtít? Nic neplačte, jenom pěkně poslouvejte.*”⁶⁷

Samotné téma smrti je v knize pojato zcela odlišně od pojetí v dnešní dětské literatuře. Se smrtí je nakládáno jako s přirozeným životním procesem. Čtenáři se v knize setkají několikrát s úmrtím a nejvíce je pravděpodobně zasáhne smrt hlavních hrdinů. Zajímavé však je, že k nejvíce úmrtí dochází právě v kapitole VII. Námluvy a svatba. Brouček se ožení a zanedlouho přijde úmrtí matky, otce i kmotřičky. Autor tak jistě chtěl zdůraznit koloběh přírody, kde jedna etapa končí, aby mohla začít druhá. Smrt je tak zobrazena jako přirozená součást každodenního života: „*Ještě neřekl Amen a báb – maminka spadla se stolice na zem, a bylo po ní. ... A tak jí u potoka pod olšičkou vykopali hrobeček, zaplakali, pěkně ji tam uložili, a třetí den tam kvetla chudobička, bílá jako mléko.*”⁶⁸ Na kontrastu smrti je tak vyzdvížena **hodnota života** a život je zobrazen jako neustálý koloběh smutných a veselých událostí.

Další hodnotou, která je v knize zdůrazněna je **spokojená rodina a harmonický život**. V kapitole IX, která nese název Šťastná rodina, založí Brouček s Beruškou rodinu a zplodí vlastní potomky. Narozené děti jsou přílivem velkého štěstí do nové rodiny a právě díky nim jsou spolu Beruška s Broučkem šťastni: „*A měli se rádi. Tatínek svítil, a maminka hospodařila, a všech deset broučků běhávalo pohromadě. Maminka se za nimi dívala a srdce jí plesalo.*”⁶⁹ Nejenže děti vnesly do manželství radost a pozdvižení, ale také Berušce pomáhali

---

⁶⁵ KARAFIÁT, J. Broučci. Pro malé i veliké děti. Dědictví Komenského: Praha. Str. 100

⁶⁶ Tamtéž str. 130

⁶⁷ Tamtéž str. 127

⁶⁸ Tamtéž str. 103

⁶⁹ Tamtéž str. 113

v domácnosti a se dřívím: „*Jedni sekali, druzí odnášeli, a jiní rovnali.*”⁷⁰ **Výpomoc druhým** je další téma, se kterým se v knize můžeme často setkat. Příkladů vzájemné pomoci je zde několik: Brouček často chodí pomáhat Janince a za odměnu dostane med, další dva broučci zachrání Broučka, když má ulomené křídélko a Brouček s Beruškou poskytnou volnou chaloupku broučkům z roždí, kteří o svou chaloupku přišli. S pomocí je zde již předem počítáno jako se samozřejmostí – jednou my pomůžeme vám – podruhé vy nám.

Šťastná rodina je často zobrazována, když jsou všichni doma spolu pohromadě a povídají si: „*A seděli kolem kamen, jedli a pili, a povídali si o kmotříčkovi a o kmotříčce, a jak to bývalo za starých časů, a jak tatínek ponejprv letěl oknem do toho velikého krásného domu tam za městem v zahradách, jak ten na tom lešeníčku kázal: Aj, poslouchati lépe než obětovati, a jak tatínek pak byl přece neposlušný...*”⁷¹ Rodinná komunikace nesloužila pouze jako zpestření volného času či utužování rodinných vztahů, měla také výchovný charakter. Hodnoty a životní zkušenosti jsou vyprávěním předávány z generace na generaci. Mladí broučci se posloucháním příběhů ze života tatínka učí poznávat svět. A když se měli Broučkovy děti poprvé vydat sami na let, tatínek je varoval: „*Když jsem já takhle ponejprv letěl, napomínal mne tatínek a kmotříček, abych pěkně poslouchal, sic že zle pochodím. A já jsem přece neposlouchal. Jednou div že jsem o život nepřišel, a podruhé jsem myslil, že pozbudu rozum. A kdyby mne sám Pán Bůh nebyl naučil poslouchat, já bych snad podnes nechtěl poslouchat. A proto vám přeji, milí broučci, abych já vám byl výstrahou a aby vás sám Pán Bůh naučil poslouchat.*”⁷² Tatínek se tedy snaží broučky vlastním příkladem neposlušnosti, za kterou byl potrestán, vést k poslušnému chování a chce, aby se vyvarovali chyb, které sám udělal.

Život broučků odráží život vesnického obyvatelstva v druhé polovině 19. století. Stejně tak jako většina obyvatel z vesnic i broučci se řídili ročním obdobím. Každá kapitola je psána právě o jednom z ročních období, ať už je to léto či jaro, kdy se broučci učili létat, nebo naopak zima, kdy se chystali ke spánku a přezimovali. Každé roční období je popisováno se svými klady i zápory.

---

⁷⁰ KARAFIÁT, J. Broučci. Pro malé i veliké děti. Praha: Dědictví Komenského. Str. 115

⁷¹ Tamtéž str. 117

⁷² Tamtéž str. 120

V chladném počasí již nebyly vhodné podmínky pro lítání, proto se broučci častěji scházeli, seděli u kamen a povídali si: „*Byl podzim. Světla ubývalo, a zimy přibývalo, a tak broučci, že už nikam nepoletí.*”⁷³ Zima je popisována jako období spánku, kdy se broučci museli zásobit dřívím na zimu, aby mohli klidně spát v teplé chaloupce. Nevlídnou zimu však brzy vystřídá jaro. „*A bylo jaro. Všechno, všechno kvetlo, a ty včely tolik bzučely, a ta tráva byla taková veliká, a ta rosa jako granáty, a ti ptáčci tolik zpívali, a ti cvrčci – ale ti se něco nacvrčeli!*”⁷⁴ Jaro je tedy zobrazováno jako velice přívětivé období, kdy se příroda probouzí a samotní broučci jsou po zimním spánku silní a plní energie. V létě byl pak vyzdvihován zejména srpen, kdy byl čas žní. „*A byl srpen. Tam dole ve pšenici zněly srpy, a ta vřasa byla v plném květu, tak krásně zardělá, až až do tmava, a také bílá jako mléko.*”⁷⁵ Karafiát tak popisuje život prožívaný v koloběhu venkovské přírody a jejích proměn, které dávají světu určitou neměnnost a stabilitu.

Shrnutí

Karafiátovi Broučci mají jednoznačně výchovný charakter. Kniha vede děti k poslušnosti, víře spojené s pokorným přístupem k Bohu, pravdomluvnosti a pomoci svým blízkým. V knize se tak prolínají hodnoty secesní jako je tradice, vázanost na minulé, rodina a uzavřenost, hodnota práce a naplnění života, s hodnotami křesťanskými – vírou v boha a poslušností.

---

⁷³ KARAFIÁT, J. Broučci. Pro malé i veliké děti. Praha: Dědictví Komenského. Str.19

⁷⁴ Tamtéž str. 38

⁷⁵ Tamtéž str. 60

5.2. Období 1918 - 1948

5.2.1. Charakteristika období 1918 - 1948

Krutost první světové války zanechala sice v lidech nemálo negativních zkušeností a pocitů, nicméně byla podnětem k zaměření hodnotové orientace na sociálně spravedlivou společnost.⁷⁶ Vznik samostatné Československé republiky provázela vlna hromadného nadšení, kterou vyvolával fakt, že po téměř 300 letech dosáhl český národ samostatnosti. Ve dvacátých letech 20. století se národ rozvíjel jak v politické a ekonomické oblasti, tak ve sféře kulturní.

Jednou z nejvýznamnějších osobností tohoto období byl československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který prosazoval ideály demokracie a humanismu. Do popředí stavěl důležitost drobné práce a zvyšování vzdělanosti a celkové úrovně českého národa. Masarykovy ideály humanismu a demokracie se snažily vybudovat národ na **lásce k bližnímu a mravnosti**. Pro řádné fungování demokracie však bylo podle Masaryka nezbytné, aby občané byli pracovití, nestranní, poctiví, měli úctu k zákonům a aby měli vědomí povinnosti a smysl pro pořádek.⁷⁷ Prosazovaný humanismus a demokracie měly zabránit opakování hrůzostrašných činů první světové války.

Více než dvacet let míru ale vystřídala druhá světová válka, která ovlivnila morální smýšlení obyvatelstva. V dobách okupace se prohlubovaly vlastenecké tendence a návrat k národní minulosti a významným českým osobnostem. Druhá světová válka zanechala v obyvatelích československého státu hluboká traumata, nicméně vedla k tomu, že se lidé „*obraceli do sebe, nacházeli nový vztah ke svým blízkým, k domovu, tradicím, objevovali hodnotu a krásu ve věcech či vztazích dosud zdánlivě obyčejných.*”⁷⁸

V tomto období jsem se rozhodla zaměřit se na tři díla dětské literatury, která podle mého názoru velice přesně vystihují dobu. Jsou jimi Zázračná hodinka Marie Majerové, Povídání o pejskovi a kočičce Josefa Čapka a Ferda Mravenec

⁷⁶ BĚLINA, P.; GRULICH, T. aj. *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992. Str. 148

⁷⁷ Tamtéž str. 123

⁷⁸ Tamtéž str. 237

Ondřeje Sekory. Zázračná hodinka Marie Majerové reprezentuje zejména hodnoty sociální, jejichž význam rostl zejména první polovině dvacátého století. Povídání o Pejskovi a kočičce je stěžejním prvorepublikovým dílem literatury pro děti a mládež a dodnes patří k jedné z nejoblíbenějších knih dětských čtenářů. Ferda Mravenec reprezentuje levicově orientované hodnoty Ondřeje Sekory a svou koncepcí přibližuje dětem tajemný svět přírody a hmyzu.

5.2.2. Marie Majerová - Zázračná hodinka

Žalobnice

Příběh žalobnice vypráví o chudé studentce Anně Fričové, která chodí pravidelně pozdě do školy. Učitelka proto vyšle její spolužačku Antonovou, aby pozdní příchody sdělila matce. Antonová spolužaččinu matku navštíví, ale rozhodne se nežalovat, protože zjistí, že Annina matka je velice nemocná a Anna chodí pozdě do školy, protože za matku roznáší mléko. Na konci příběhu Antonová vše učitelce sdělí a ze spolužaček se stanou kamarádky.

V tvorbě Marie Majerové najdeme hodnoty, které jsou v dětské literatuře spíše ojedinělé. Autorka píše příběhy o dětech ze slabších sociálních vrstev, a proto se v příbězích často setkáme s nemocí, chudobou a smutkem. V její tvorbě jsou často vyzdvihovány hodnoty jako je **sociální spravedlnost a rovnost**. V povídce nazvané Žalobnice je zdůrazněn rozdíl mezi hlavní hrdinkou, která pochází z chudé rodiny a zbylými děvčaty, které pocházejí z úřednických rodin. Hlavní hrdinka Anna Fričová je popisována jako nevýrazné a plaché děvče, kterým ostatní žáci třídy pohrdají. Přestože třídní učitelka vede děvčata k hodnotám jako je pracovitost a láska k druhým, realita je jiná: „*Bylo v morálce třídy stydět se za práci, třebaže naučné články a pořekadla z čítanky mluvily o pravém opaku; například, žádná by se nebyla přiznala, že snad doma utírá nádobí.*”⁷⁹ Třída je tedy zobrazována jako určitý celek, malý svět ve světě, který se řídí vlastním pravidly. Práce je vnímána

---

⁷⁹ MAJEROVÁ, M. Zázračná hodinka. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1952. Str. 10

děvčaty jako podřadná činnost, chudoba je hodna pohrdání a všechno, co neodpovídá pravidlům třídy, je důrazně odmítáno. Hlavní hrdinka, Anna Fričová, se ze společného života třídy vyčleňovala nejen svým původem, ale i svým chováním. S nikým se nebavila, o přestávce mlčky seděla či dopisovala zbylé úlohy, neboť každý den chodila pozdě do školy. Anna svým zevnějškem ani povahou do třídy nezapadala a rozhodně nereprezentovala hodnoty uznávané ostatními spolužačkami. Marie Majerová velice citlivým způsobem zmíněnou morálku ve třídě narušila a hodnoty třídy zpochybnila. Když má spolužačka na Annu rodičům žalovat za pozdní příchody, objevuje se před spolužačkou Antonovou naprosto jiný svět, ve kterém panují hodnoty naprosto odlišné od světa dívek z bohatých rodin. Antonová nahlédne do domácnosti chudé spolužačky a uvědomí si svou dřívější pošetilost. Řeší dilema, zda je správné vykonat svou povinnost a splnit příkaz učitelky či poslechnout vnitřní hlas a na spolužačku nežalovat, neboť nedochvilnost se začala jevit jako naprosto bezvýznamná. Antonová jde k matce Fričové s domněnkou, že udělá dobrou věc. Spolužačku nemá moc ráda a chce, aby byla za své pozdní příchody potrestána. Když však zjistí, že matka Anny je nemocná a Anna chodí do školy pozdě, protože matce pomáhá s prací, dívce se hodnotový svět převrátí naruby: „*Matčina slova kreslila před ní zcela nový obraz její spolužačky. Školní měřítko pomalu klesalo a vedle něho rostlo měřítko rodinné.*”⁸⁰ Hodnoty třídy jako je společenská prestiž a bohatství tak přestávají platit a jsou vystřídány hodnotami jako je **obětavost, pracovitost a láska k blízkému člověku**. Dále se objevuje hodnota **zdraví**, která je často považována za samozřejmou. Avšak jako nejvýznamnější hodnota, která se z příběhu zrodí, je hodnota **přátelství**, kdy se Antonová díky silnému prožitku změnila, přestane na Fričovou nahlížet jako na méněcennou a bezvýznamnou spolužačku a začne ji akceptovat jako rovnocenného člověka. Z dívek se tak stanou kamarádky: „*Jejich oči se setkaly nesměle a váhavě, jako dvě ovečky, setkaly se i jejich ruce, a tak odcházely k domovu dvě nové kamarádky, jejichž přátelství mělo pevný základ*”⁸¹ Přátelství spolužaček tak vzniklo na základě pravdomluvnosti a schopnosti vidět svět očima druhého. Fričová se přiznává učitelce, že Antonovou bila, protože nechtěla, aby na ní žalovala, a Antonová přiznává, proč matce neoznámila pozdní příchody její dcery. Když se

⁸⁰ MAJEROVÁ, M. Zázračná hodinka. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1952. Str. 16

⁸¹ Tamtéž str. 22

nakonec vše vysvětlilo, mohlo mezi dívkami vzniknout pravé pevné přátelství, ve kterém sociální pozice a status ve společnosti již nehrály žádnou roli. Hodnoty jako **kamarádství, pravdomluvnost a spravedlnost** tak v povídce vyhrávají nad společenským postavením a bohatstvím.

Ošklivý den

Příběh vypráví o malém chlapci Zdenovi, který zcizí své opečovávatelece Viktorce několik drobných. Svědomí ho ale tíží, a když se to dozví jeho rodiče, vyhubují Zdenovi, který se nakonec za svůj čin stydí a Viktorce se omluví.

Další povídka Marie Majerové vyzdvihuje zejména hodnotu **poctivosti**. Malý chlapec Zdenek podlehne žádostivosti a ukradne své opečovávatelece peníze. Přestože je chlapec poctivý a dobře vychovaný, touha po penězích je silnější a on se tak několikrát vkrade do kufru Viktorky a odcizí jí několik mincí. Záhy ho však pronásleduje černé svědomí. Když se o prohřešku dozví rodiče, otec Zdeny pokárá slovy: „*Styď se milý brachu. I já se za tebe stydím. Kradl jsi. Jsi zloděj. Kdyby ti bylo čtrnáct let, odvedl by tě policajt... .. Každého zloděje odvede policie do vězení, kde je živ o chlebu a vodě, a nesmí ven, ztratí pak veškerou občanskou čest.*”⁸² Krádež je tak považována za trestný čin, díky kterému může člověk přijít o svou čest a dobrou pověst. Nejvíce je Zdena vyděšen, když zjistí, že o jeho prohřešku už ví i jeho matka. Zdenova matka je totiž popisována jako nejvyšší autorita, osoba, ke které Zdeněk vzhlíží s úctou a obdivem: „*... pro Zdeny nebyla máti do jisté míry ani žena, to byla osoba docela mimo ostatní svět a lidskou společnost. Všecko dovedla, všemu rozuměla, spravedlivě rozsuzovala, skvěle odměňovala, dobře radila a měla i jiné vlastnosti...*”⁸³ **Láska k matce** se vedle poctivosti jeví jako velmi důležitá hodnota. Když tedy Zdena zjistí, že se na něj matka hněvá, zmocní se ho pocit zoufalství a beznaděje. „*V těle měl svíravý, bolestný pocit úzkosti, srdce se mu třepetalo jako pták v dlani. A v té chvíli mu bylo nenadále tak ošklivě ze sebe samého, tak hluboce pochopil svou vinu, že klesl na*

⁸² MAJEROVÁ, M. Zázračná hodinka. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1952. Str. 29

⁸³ Tamtéž str. 24

kolena a udeřil do země hlavou, sám sebe trestaje. A jeho hlas zněl úpěnlivě; byl to hlas skutečného kajícího.”⁸⁴ Zdenek se tedy nestydí pouze za to, co provedl kvůli sobě, ale proto, že tím ranil a zradil vlastní matku. Cítí tak zodpovědnost za své chování a uvědomí si, že svým činem ublížil osobě, kterou nejvíce miluje. Na konci je však schopen překonat sám sebe, postavit se vlastní nedokonalosti a uznat chybu. Viktorce se omluví a ta ve chvíli procitnutí uzná, že se jí oškliví všechny peníze. Z příběhu tak vyvstanou hodnoty jako **láska a respekt k druhému, poctivost a zodpovědnost za vlastní činy.**

Modrý hyacint

Příběh Modrý hyacint vypráví o životě dětí paní Peroutkové, která musí každý den od rána do večera pracovat stejně tak jako její děti. Paní Peroutková se stará o kamarádku dceru Helenku, kterou posílá do školy, protože za ní cítí zodpovědnost. Helenka se seznámí se slečnou učitelkou, která si jí po škole bere domů a ukáže jí naprosto nový svět. Na konci příběhu slečna učitelka přijde navštívit nemocnou Helenku a přinese jí modrý hyacint - Helenčinu nejoblíbenější květinu. Učitelka však zjistí, že Helenka podlehla následkům nemoci a zemřela.

Jednou z nejvýraznějších hodnot v povídce hyacint je hodnota **bezstarostného dětství a vzdělání.** V příběhu vystupují malé děti, které musí pracovat, aby uživily samy sebe. Jejich matka se o ně starat nemůže, protože celý den pracuje a její děti musí pracovat také, aby společně přežily. Děti tak každý den pracují a často ani nemohou jít do školy, aby stihly vyřídit všechny objednávky. Z okna pak hledí na malé kluky, kteří si před jejich vchodem cvrnkají kuličky. Jsou zde tak vyobrazeny dva protipóly dětství. Na jedné straně bezstarostné dětství plné her a zábavy, na druhé straně dětství, které snad ani dětstvím nazýváno být nemůže, neboť se jedná o děti, které nemají na radovánky a bezstarostnost čas, protože se musí starat o vlastní obživu.

---

⁸⁴ MAJEROVÁ, M. Zázračná hodinka. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1952. Str. 31

Chudoba a jednotvárnost života pracujících dětí ovšem vyzvedá hodnotu **školy a vzdělání**. Děti paní Peroutkové do školy nemohou chodit každý den, protože by nestihly udělat všechnu svou práci. Holčička, která paní Peroutkové byla svěřena do péče, však do školy chodí. Škola se v bídném životě stává pozdvižením, oživením každodennosti a únikem z šedého pracovního dne. Škola je v povídce vyobrazena jako téměř posvátné místo plné krásných věcí i lidí. Když jde poprvé Helenka do školy, je udivena prostředím školy: „*Kde se to octla? V zámku, v začarované zahradě, mezi anděly?*”⁸⁵ Pro dítě tak škola představuje téměř kouzelné místo, zcela nový svět. První den ve škole je popisován jako „*podivuhodný a nezapomenutelný*”.⁸⁶ Učitelka je pak vylíčena jako slečna, která je „*nejčistší a nejkrásnější*”.⁸⁷ Helenka si slečnu učitelku na první pohled zamiluje a později slečna učitelka téměř nahradí Helenčinu matku, která žije v cizině. Když je hezké počasí, bere slečna učitelka Helenku na Procházku a ukazuje jí svět plný květin, a zpívajících ptáků, tedy svět, který ostatní děti, které musí celý den pracovat zavřené v šedé sklepní místnosti, nikdy nepoznaly. Helenka je velice vděčnou a dychtivou studentkou, která se snaží ve škole ve všem vynikat. Helenčin život byl však zobrazen na kontrastu života dětí, které takové štěstí jako ona nemají. Sama slečna učitelka je znepokojena těžkou situací pracujících dětí: „*Viděla a sledovala všechnu bídu, která způsobovala, že se děti špatně učily a že měly tak málo chuti do školní práce, a tak málo touhy vyniknout. Skoro všechny dívky z její třídy musily již pracovat na výdělek. Buď dělaly po domácku, pro nějakou továrnu jako děti Peroutkovy, buď pomáhaly v zahradnictví, praly zeleninu a prodávaly ředkvičku, anebo roznášely mléko, prodávaly noviny ... měly tolik zájmů a práce mimo školu, že jim nezbyvala ani chvilka na učení.*”⁸⁸ Když na konci povídky Helenka zemře, je učitelka ještě tíživěji konfrontována s krutostí života vůči dětem. Postava učitelky nakonec dostává povahu jakési bezmocné hrdinky, která se snaží bojovat proti chudobě a bídě ve světě, je však moc slabá na to, aby něco zmožila. „*Nad hlavami obou žen, matky, která dala Helence život, a slečny, která jí ukázala jeho krásy, voněl modrý hyacint, radost, která přišla pozdě, nemohoucná pomoc*

---

⁸⁵ MAJEROVÁ, M. Zázračná hodinka. Státní nakladatelství dětské knihy: Praha, 1952. Str. 36

⁸⁶ Tamtéž str. 36

⁸⁷ Tamtéž str. 36

⁸⁸ Tamtéž str. 42

slabé učitelky proti veliké bídě světa.”⁸⁹ Přestože slečna učitelka Helenku nezachrání a modrý hyacint přinese pozdě, je zde oceněna její snaha pomoci chudému dítěti a ještě více je zdůrazněna nezkrotná moc osudu. Postava učitelky je tak v povídce zobrazena jednoznačně pozitivně – jedná se o mladou krásnou slečnu, která je ušlechtilá a starostlivá. Škola je pak místo naprosto jedinečné, plné zpestření a fascinujících zážitků.

Shrnutí

Marie Majerová se snažila dětem zpřístupnit svět dospělých se všemi světlými i tmavými stránkami. Ve svých povídkách zdůrazňuje sociální problémy společnosti a předkládá velice komplexní morální dilemata. V příbězích jsou zdůrazňovány hodnoty jako je **život, zdraví, sociální rovnost a úcta ke vzdělání**. Tyto hodnoty jsou však zobrazovány na kontrastu krutého života, ve kterém musí chudé děti pracovat, zápasit s chudobou a chorobami. Povídky tak mají v dětském čtenáři vyvolat vděčnost za vlastní bezstarostné dětství, zdraví, spokojenou rodinu a život v blahobytu. Dětem je ukázáno, že hojnost, ve které žijí, není samozřejmostí, a proto je důležité vážit si toho, co mají.

5.2.3. Josef Čapek - Povídání o pejskovi a kočičce

Příběh vypráví o tom, jak spolu kočička s pejskem hospodaří. Vaří si dort, myjí podlahu, píše dětem dopis do Nymburka a také slaví svátek 28. října. Pejsek s kočičkou se snaží napodobovat lidské chování, ale ve své činnosti jsou poněkud nemotorní, což často vede ke komickým situacím.

Přestože se Povídání o pejskovi a kočičce působí na první dojem jako veselé vyprávění ze života dvou zvířecích kamarádů, kteří společně hospodaří a starají se

---

⁸⁹ MAJEROVÁ, M. Zázračná hodinka. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1952. Str. 45

o sebe a svůj domeček, v knize můžeme nalézt hodnoty v dětské literatuře zcela okrajové a ojedinělé. Taktéž je zde zcela patrný výchovný charakter. Pejsek s kočičkou se snaží napodobovat chování dospělých lidí – vaří si dort, myjí podlahu, zašívají kalhoty. Jejich počínání je však komplikované tím, že nejsou tak šikovní jako lidé, nemají totiž ruce, ale tlapky, a proto se jejich dobré úmysly většinou obrátí ve veselou příhodu. Dětem se tedy dostane návod, jak se o sebe postarat a jak být „řádným občanem“ ve zcela originálním provedení. Když pejsek s kočičkou myjí podlahu, nejdříve ji umyjí pejskem, protože má drsné chlupy a nakonec ji ještě vyleští kočičkou, protože ta má chloupky krásně jemné. Když pak vaří dort, dají do něj jen ty nejlepší věci, ale nehledí na to, jestli se k sobě hodí nebo ne. Když má pejsek na kalhotkách díru, kočička mu jí zašije dešťovkou. Z těchto příkladů je patrné, že Čapek nechtěl děti pouze poučovat a vychovávat, ale snažil se je také bavit a rozveselit. Nezastupitelnou roli tedy v jeho knize hraje funkce zábavná. Vlídny způsobem a s humorem je dětem zábavnou a uvolněnou formou zpřístupněn život dospělých. Nejvýraznějšími hodnotami jsou hodnoty **mezilidských vztahů – láska k bližnímu** (pejsek s kočičkou si navzájem pomáhají a starají se jedno druhého), **láska k dětem a hlavně ke zvířatům**. Pejsek s kočičkou sami radí panu Čapkovi co o nich napsat do vánočního vydání novin: *„Tak to taky byste měl, pane Čapek, do těch vánočních novin napsat, aby děti netahaly psy za ouška a nešlapaly jim na tlapičky.“*⁹⁰ Děti se tak dozví, že se mají ke zvířátkům chovat hezky, protože když je tahají za uši či za ocas, zvířátka to bolí. V kapitole o pyšné noční košilce je zase popisováno, jak si pyšná košilka nechce hrát s chudou košilkou, která není tak zdobená. Když však anděl z chudé košilky udělají také krásnou a zdobenou košilku, pyšná košilka se zastydí za své chování a změní se. *„A ta pyšná košilka už nebyla pyšná, ona si řekla, že už nikdy pyšná nebude, a potom si ty dvě noční košilky spolu hrály každý den a nikdy se ani spolu nehádaly, ani žádná z nich nechtěla jedna druhé poroučet.“*⁹¹ Na tomto úryvku je předveden ideální vztah dětí, jak by se sebou navzájem měly jednat, aby se k sobě navzájem chovaly s úctou a láskou a nehádaly se. Vyprávění o zvířecích kamarádech vede děti také k pořádnosti a slušnému chování. V knize se často

---

⁹⁰ ČAPEK, J. Povídaní o pejskovi a kočičce. Praha:Aventinum dětem, 1929. Str. 40

⁹¹ Tamtéž str. 66

objevuje moralizování. Když si pejsek vrazí do tlapičky ostrý střep, kočička běduje: „*Je to ale nerozum a neopatrnost nechat takhle někde válet střepy. To by lidé neměli nikdy dělat!*”⁹² Dále jsou pak děti kárány, když ztrácejí a ničí vlastní hračky. „*To jsou nepořádné děti. ... Co já ti už viděla zkažených hraček! Takovým dětem, které si svých hraček nedovedu vážít, by se ani žádné neměly dávat.*”⁹³

Již z názvu kapitol je zřejmé, že autor má silný vlastenecký cit k rodné zemi a jejím tradicím. V knize jsou zmíněny všechny významné křesťanské svátky, jako jsou Vánoce (pejsek s kočičkou radili spisovateli, co o nich má napsat), Velikonoce (pejsek s kočičkou se vyšňořili a vydali se na velikonoční nedělní procházku) a Mikuláš (pejsek s kočičkou chtěli překvapit děti a převlékli se za Mikuláše a Anděla). Čím je však Povídání o pejskovi a kočičce ojedinelé, je zejména kapitola o tom, jak slavili 28. říjen.⁹⁴ Tato kapitola s sebou nese prvorepublikové hodnoty, jako jsou **demokracie, láska k vlasti a úcta** k význačným osobnostem. Na 28. října se pejsek s kočičkou rozhodnou, že budou vyvěšovat prapory, tak jako ostatní lidé. Kočička ovšem nechápe, proč se ty prapory věší a pejsek jí odpoví: „*Já jenom vím, že dříve bylo na světě hůř než teď, že byla veliká vojna a hlad, a lidé byli smutní a nešťastní, protože měli špatného císaře pána, a že teď je to na světě tisíckrát lepší, protože není vojna a lidé mají dobrého pána prezidenta, a ten se jmenuje Masaryk. A to bylo před mnoha lety právě 28. října, když už to lidé nemohli s tou vojnou a s tím císařem vydržet a udělali tomu konec: ... a od té doby je líp.*”⁹⁵ Děti se tedy dozví, že před vznikem republiky zde bylo ještě jiné politické uspořádání, ale lidé nebyli šťastní a proto se rozhodli situaci změnit. Nyní už se lidé mají dobře, protože mají vlastního prezidenta, který je hodný a spravedlivý. Tento úryvek má v dětech vyvolat hodnoty vlastenecké, naučit vážít si vlasti, prezidenta a zároveň oslavovat tak významné události, jako je vznik republiky.

Když tedy pejsek s kočičkou vyvěsí všechny prapory, mají obrovskou radost. Zároveň vyjádří pocit štěstí z toho, když jsou lidé kolem nich spokojení. Kočička říká „*Mně se to líbí, když jsou lidé šťastní a veselí. Když vidím spokojené a veselé lidi, tu mám chuť sama od sebe dovádět.*”⁹⁶ Pejsek odpovídá: „*To se mně*

---

⁹² ČAPEK, J. Povídání o pejskovi a kočičce. Praha: Aventinum dětem, 1929. Str. 56

⁹³ Tamtéž str. 90

⁹⁴ Tato kapitola byla v druhé polovině dvacátého století kvůli dobové ideologii z knihy odstraněna

⁹⁵ Tamtéž str. 26

⁹⁶ Tamtéž str. 26

*taky líbí, to se hned na lidech cítí, když jsou v dobré náladě; od těch mrzutých jít raději na sto kroků dál. Když je člověk veselý a spokojený, pak je hodný i k těm ostatním lidem a ke zvířátkům taky.*⁹⁷

Život ve svobodné zemi bez nadvládí dělá lidi šťastnějšími a veselejšími. **Spokojený život v míru** je tedy další hodnotou, která je v knize vyzdvihována.

Shrnutí

Povídání o pejskovi a kočičce bylo napsáno v roce 1929, v době první republiky, proto jsou zde patrné hodnoty, které se vznikem republiky souvisí. Josef Čapek věděl, že vybudování vlastního státu nebylo jednoduché a přišlo mu důležité hodnoty jako je úcta k národu šířit dál. Od dětí se očekávalo, že budou znát základní informace o významných svátcích (Pejsek o 28. říjnu věděl jen málo a čekal, že se více dozví od dětí) a budou se zajímat o vlastní kulturu a významné osobnosti, které se na vzniku státu podílely. Snažil se také svými příběhy děti vést k samostatnosti, základním hygienickým a společenským návykům a dobrým mravům.

5.2.4 Ondřej Sekora - Ferda Mravenec

Příběhy vyprávějí o všestranně nadaném Ferdovi Mravenci, který vyrobí Berušce kočár poháněný koníkem, nicméně nevděčná Beruška ani nepoděkuje, a když ji Ferda přátelsky popláca po zádech, Beruška na něj pošle policisty. Ferda je pak odsouzen k fyzickému trestu. Nicméně ho zachrání střevlíci a podaří se mu upláchnout vzducholodí. Když vzducholodí přistane na zemi, Ferdu zajmou červení mravenci a prodají ho do služby čmelákovi. Čmelák ho dále prodá jinému hmyzu, až je nakonec Ferda zachráněn mravenci ze svého mraveniště. Ferda se tedy vrátí a pomáhá ve svém mraveništi starat se o nové mravenčí kukly.

---

⁹⁷ ČAPEK, J. Povídání o pejskovi a kočičce. Praha: Aventinum dětem, 1929. Str. 27

Ondřej Sekora byl výrazně levicovým spisovatelem, a proto jsou v jeho tvorbě reflektovány ideály komunismu. V knize Ferdy Mravence zdůrazňuje zejména hodnoty **společného úsilí, kolektivní práce a pospolitosti**. Nejvyšší hodnoty jsou ukázány na životě pracovitých mravenců a jejich hlavním představiteli - Ferdovi, který je abnormálně manuálně zručný: „*Všechno umím! Stavět, nosit, spravovat...*”,⁹⁸ tvrdí o sobě Ferda. Je tak ztělesněním „všeumělce”. **Pracovitost a všestrannost** jsou zdůrazňovány napříč celou knihou. Ferda pracuje v mraveništi, pro střevlíka, čmeláka a spoustu jiných postav. Veškerou práci samozřejmě vykonává zadarmo, pro dobro všech ostatních. Zorganizuje například zadarmo svatební cesty pro novomanželé, které ani nezná, jen aby mohl pomoci druhým. V knize je zdůrazněna kromě všestrannosti a práce také společná nápomoc a úsilí. Mravenci si často pomáhají nejen mezi sebou, ale pomáhají i mravencům z okolních mravenišť. Ferda s kamarády pomůže královně z cizího mraveniště opravit jejich mraveniště, aby se mohlo dále rozrůstat, a dokonce najdou manžely pro nově narozené královny. Pomoc slabším je v knize zmíněna několikrát. Kromě pomoci chudé a staré královně se ještě setkáme s blechou, která se stala chlapcem, a když se měla znovu proměnit do blechy, všechn svůj majetek odevzdala chudým. Sekora tak projevuje velmi silné sociální cítění a snahu pomoci chudým a bezmocným. Veškerá práce, která je v knize popisována je tedy prací „všech pro všechny”. Mravenci jsou naprosto soběstační, nevydělávají peníze, ale za odvedenou práci dostanou jídlo a nocleh. Když Ferda pracuje pro potápníka a dostává spoustu jídla, rád se rozdělí s ostatními. Všichni si tak navzájem pomáhají. Když Ferda jednou pomůže střevlíkům, oni se mu za to odvděčí, a když má být potrestán několika ranami bičem, společně ho zachrání před trestem.

Dalšími hodnotami jsou pak **samostatnost a soběstačnost**. Přestože je Ferda zvyklý na život v mraveništi, když se ztratí a ocitne se úplně sám v cizí krajině, netruchlí a hned se snaží být aktivní: „*Měl plakat a naříkat, že se ztratil z mraveniště? A to ne! To se raději nějak protluče sám!*”⁹⁹ Ferda tedy nelení a hned si staví vlastní příbytek. Žije si sám ve svém domečku a čas si krátí prací pro druhé. Hodnota samostatnosti se objevuje také na příkladu červených mravenců – tedy

⁹⁸ SEKORA, O. Ferda Mravenec. Praha: Nakladatelství J. Hokr. Str. 13

⁹⁹ SEKORA, O. Ferda Mravenec v cizích službách. Praha: Nakladatelství J. Hokr. Str. 19

nepřítelů Ferdy. Jsou to malí skautíci, kteří když Ferdu zajmou, vymýšlí, co s ním provedou. Chtějí z něj udělat vlastního otroka, ale v tom je jejich vedoucí pokárá: „*Nijak nám nebude otrok sloužit. Skauti si všechno musí udělat sami!*”¹⁰⁰ Skautíci tak musí veškeré práce, které chtěli uvalit na Ferdu, vykonat sami.

Jako další hodnota je v knize zdůrazňována hodnota **spravedlnosti**. Každý hřích či špatný čin je v budoucnosti potrestán. Beruška tak dostane na popravišti ránu bičem místo Ferdy, protože lhala a neprávem dostala Ferdu před soud. Celé mravenčí společenství je tak podřízeno heslu „*na každého jednou dojde*”.¹⁰¹ Každý špatný čin je tak spravedlivě potrestán s tím, že trest slouží jako ponaučení pro potrestaného. Jako příklad může posloužit Trumbelínek. „*Trumbelínek byl potrestán nejen zato, že budil škvřnata, ale také za to, že tenkrát natloukl Ferdovi. Ať mu to slouží ke zdraví.*”¹⁰²

V neposlední řadě můžeme v knize najít hodnotu **výchovy nových generací**. Mravenci se pečlivě starají o své kukly, Ferda je chrání, chytá jim krávy dávající mléko, aby kukly netrpěly hladem a také se stará o jejich zábavu, aby z nich nakonec vyrostli „*samí dobří dělníci. Všechno postavili, všechno dovedli, všechno donesli, všechno spravili. Každý z nich připadl na něco dobrého, každý z nich něco vymyslel.*”¹⁰³ Je zde tak patrné, že se mravenci nejvíce snaží svou prací pečovat o budoucí generace, které musí být taktéž pracovité a všestranně zaměřené.

Shrnutí

Ondřej Sekora svými příběhy ze života Ferdy Mravence předkládal dětem svět, ve kterém si byli všichni rovni a navzájem si pomáhali. Od dětí se očekávalo, že budou konat dobro ve jménu společnosti a aktivně a nezištně pomáhat všem blízkým osobám.

---

¹⁰⁰ SEKORA, O. Ferda Mravenec v cizích službách. Nakladatelství J. Hokr: Praha. Str. 8

¹⁰¹ Tamtéž str. 154

¹⁰² Tamtéž str. 154

¹⁰³ Tamtéž str. 179

5.3. Období 1948 - 1989

5.3.1. Charakteristika období 1948 - 1989

Rok 1948 byl charakteristický zejména nástupem komunistické strany, která se stala jedinou vládnoucí stranou v zemi. Komunistická strana se snažila o odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků, čímž došlo k oddělení veřejných a soukromých oblastí života. „... hranice mezi soukromým a veřejným zahrnovala v socialistickém Československu mnohem více aspektů než výrobu a spotřebu: ovlivnila morálku, hodnotu času a majetku, způsob chování, projevy pohostinnosti, vystupování ve společnosti atd., a to všechno bylo udržováno a manifestováno příslušnými symbolickými prostředky.“¹⁰⁴

Socialistická vláda zdůrazňovala zejména prosazování kolektivismu. Politické a ekonomické úsilí se snažilo vytvořit jakousi „kolektivní identitu“, v jejímž zájmu se vše uskutečňovalo. Zájmy jednotlivců bylo možné v rámci socialistického režimu naplnit pouze uskutečněním zájmů kolektivu. K podpoře kolektivních forem života sloužily také brigády „socialistické práce“, které se začaly formovat v 50. letech. V rámci socialistického hospodářství se posilovaly státní, družstevní a kolektivní formy řízení výroby, obchodu a financí.

Pro období druhé poloviny dvacátého století jsem vybrala známou knihu Miloše Macourka – Mach a Šebestová a Honzíkovu cestu Bohumila Říhy. Obě tato díla jsou dodnes mezi mladými čtenáři velice oblíbená a charakterizují dobové hodnoty. Honzíkova cesta je pro dnešní děti přitažlivá nejen ilustracemi Heleny Zmatlíkové, ale také svým živým vyprávěním o venkovském životě. Mach a Šebestová jsou pro děti lákavé zejména díky svému líčení života dětí školou povinných a jejich nesčetnými dobrodružstvími.

---

¹⁰⁴ HOLÝ, L. Malý český člověk a skvělý český národ. Praha: Sociologické nakl., 2001. str. 24

5.3.2 Bohumil Říha - Honzíkova cesta

Honzíkova cesta je příběh o chlapci mladšího školního věku, který jede navštívit babičku na venkov. Honzík jde jeden den s kamarády Terezkou, Viktorem a Ferdou pouštět draka a druhý den je pozván samotným ředitelem do školy. Do školy si na vyučování přinese kočku, a když mu oknem uteče, jde jí se spolužákem Ferdou hledat do lesa. Když jsou chlapci v lese, Ferda se rozhodne Honzíka opustit a vrátí se do vsi sám. Pionýři se to dozvědí a jdou společně Honzíka hledat. Na konci příběhu si pro Honzíka přijede maminka a jedou spolu domů.

Říhova Honzíkova cesta je silně prolnta socialistickou ideologií. Nejznamenitějším dobovým aspektem, který je často v knize zmiňován, je družstvo a družstevní majetek. Honzíkova babička s dědečkem jsou členy družstva a starají se o družstevní zvířata. Honzík se tak poprvé setká s přívlastkem „družstevní“, když pro něj dědeček přijede na nádraží s družstevním koněm. Proč se koníkovi říká družstevní kůň je Honzíkovi vysvětleno tak, že „*patří všem lidem v Konikovicích.*“¹⁰⁵ Co je tedy družstevní, to patří všem. Jedna z kapitol nese dokonce název „Družstevní vajíčko“. Družstevní vajíčko si však Honzík z družstevní drůbežárny vzít nemohl, byla by to krádež, jak mu vysvětlila babička. Když si dal Honzík čerstvě snesené vajíčko od slepice do kapsy, byl pokárán babičkou: „*Honzíku, to nesmíš! Doma dostaneš vajíčko naše a tohle tady musí zůstat. To je vajíčko družstevní!*“¹⁰⁶ V knize je tak zdůrazněn smysl pro spravedlnost a čest. Každý dostane to, co mu patří. Ani více, ani méně. Krást se ovšem nesmí. Babička také ukázala Honzíkovi čisté kurníky a řekla mu, že „*tak pěkně nebydlili dřív ani lidé ... Byli u nás páni a o lidi se nestarali*“¹⁰⁷ Socialistický stát je tak zobrazen jako spravedlivá a štědrá společnost, která se stará a pečuje o své občany. Stát tak dává svým občanům práci, stravu (Honzíkovi prarodiče si chodí pro obědy do družstevní jídelny) a stará se o jejich pohodlí. Setkáme se tak s ideálem rovnosti, kde pracující občané dostanou od státu stravu a pevné zázemí.

---

¹⁰⁵ ŘÍHA, B. Honzíkova cesta. Praha: SNDK, 1953. Str. 15

¹⁰⁶ Tamtéž str. 25

¹⁰⁷ Tamtéž str. 24

Dalším dobovým prvkem v literatuře je pionýrství. V knize jsou mladí chlapci a dívky pojmenováni pionýry. Pionýrem však rozhodně nemůže být každý, ale jen čestní a spolehliví chlapci. Pionýři jsou popisováni jen v tom nejpozitivnějším světle. Pomůžou například najít Honzíkovi, když se ztratí v lese nebo pionýr Viktor vrátí Honzíkovi kuličku, kterou mu vzal Ferda. Pionýr je popisován jako pravdomluvný a poslušný hoch, který dodržuje daná pravidla: „*Honzík musí Viktora poslechnout, vždyť je to pionýr.*”¹⁰⁸ řekla Tereška Honzíkovi, když byl nabádán Ferdou, aby mu tajně půjčil draka.

Čest, práce a poslušnost jsou dalšími hodnotami, které jsou velice zřetelné. Honzík je jako hlavní postava zobrazen jako poslušný a statečný hoch. Poslouchá maminku, pomáhá babičce s prací na zahradě, dětem ze školy pomůže sbírat rajčata a je za práci pochválen ředitelem a pozván do školy, což ho ještě více motivuje: „*Honzík, to se rozumí, přikývl a pracoval s chutí ještě větší.*”¹⁰⁹

Jako další hodnota, která už však nebyla podmíněna ideologií, je **láska k bližním**, zejména rodině. Když přijede Honzík k babičce a uvědomí si, že pro ni nemá žádný dárek, daruje jí jako projev nejvyšší úcty a lásky jeho nejoblíbenější skleněnou kuličku. Když ho maminka pošle samotného vlakem k prarodičům, má zpočátku radost. Jakmile však nastoupí do vlaku a octne se poprvé sám, znejistí. „*Honzíkovi bylo najednou velmi smutno. Byl by chtěl skočit k mamince a přitáhnout ji k sobě, ale nešlo to. Maminka byla pryč. Honzík se cítil hrozně osamocen a v očích se mu ukázaly slzy...*”¹¹⁰ Když maminka za dva dny za Honzíkem přijede a on ji spatří, vrhne se jí do náručí: „*Jak mu v něm bylo sladko! Maminka byla tu! Tiskl ji kolem krku, div ji neumačkal. Jeho zlatá maminka přijela!*”¹¹¹ Honzík si ke své matce vytvořil velice pevné pouto. Maminka je jeho nejbližším a nejcennějším člověkem a vzhlíží k ní s úctou a respektem.

Kromě lásky k lidem jsou však v knize patrné i hodnoty **lásky ke zvířatům**. Honzík se na statku setká s různými zvířaty a učí se o ně pečovat, a zejména se stará o dědečkova psa Punt'u. Často mu dává kousek ze svého vlastního jídla, bere ho s sebou na procházky a dokonce si s ním i povídá. Punt'a je zobrazen jako bytost

---

¹⁰⁸ ŘÍHA, B. Honzíkova cesta. Praha: SNDK, 1953. Str. 36

¹⁰⁹ Tamtéž str. 61

¹¹⁰ Tamtéž str. 10

¹¹¹ Tamtéž str. 78

téměř rovná člověku. „*Poslouchal a snažil se porozumět*“¹¹², co mu Honzík vypráví, smál se na dědečka, „*protože se smál dědeček. Měl dědečka rád.*“¹¹³ Říha tak vysvětluje nejen chování a myšlení lidí, ale i myšlení zvířat.

Během návštěvy babičky v Koníkovcích se Honzík také vydá do místní školy. Z jeho přístupu ke škole je tak možné vyčíst další hodnoty, jako je **úcta ke vzdělání a autoritě**. Pro Honzíka byla cesta do školy něčím výjimečným. Řádně se umyl, vzal si čisté šaty a sám se vydal na cestu. Ve škole se pak tiše posadil a samou nervozitou ani nedutal. Když později kdosi ve třídě zašeptal jeho jméno, bál se dokonce otočit: „*To přece nejde, pohybovat hlavou sem a tam!*“¹¹⁴ myslel si. Jak je vidět, škola byla pro Honzíka téměř posvátným místem, kde děti musely respektovat pravidla školy a chovat se poslušně. Samotného ředitele se původně bál, neboť měl tmavé vousy a vypadal přísně. Později však Honzík zjistil, že je pan ředitel hodný a vlídný. Z Honzíkovy strany je patrný silný respekt k řediteli. Ředitel vystupuje jako jediná a nejvyšší autorita, proti které se nemůže nikdo jiný stavět. Ve škole se pak musí poslouchat a nevyrušovat. To věděly všechny děti včetně Honzíka: „*Honzík už otvíral ústa. Chtěl říci, že v městě chodí taky do školy, ale u tabule se ozvala hůlka. Klepla na stůl a to znamenalo, že všichni mají poslouchat, co říká ředitel stolař. Hůlce porozuměl i Honzík a znovu se zadíval k tabuli.*“¹¹⁵ Jak je vidět, Honzík byl velice vděčný, že mohl alespoň na jeden den jít s ostatními dětmi do školy. Školní den se stal pro Honzíka velice zajímavým a dokonce dobrodružným, protože na konci hodiny šel hledat kocoura do lesa.

Nejzajímavější je obrat s negativní postavou, tedy Ferdou, který se odehraje na konci knihy. Ferda je zpočátku zobrazen jako lotr, neposlušný chlapec, který navádí Honzíka ke špatnostem. Špatně mu radí ve škole a zavíná útěk Honzíkova kocoura ze školy. Když se chlapci vydají kocoura hledat, navede Ferda Honzíka, aby vylezl na strom za veverkou, a sám uteče. „*Ferda však už zatím z lesa utekl a Honzíka tam schválně nechal. Chtěl, aby se bál. Také si myslil, že se Honzík vrátí domů pozdě a že bude bit. Nepřál Honzíkovi nic pěkného.*“¹¹⁶ Honzík se však nebál a les neopustil, neboť měl strach o Ferdu, aby se neztratil. Přestože byl Ferda

---

¹¹² ŘÍHA, B. Honzíkova cesta. Praha: SNDK, 1953. Str. 17

¹¹³ Tamtéž str. 17

¹¹⁴ Tamtéž str. 63

¹¹⁵ Tamtéž str. 63

¹¹⁶ Tamtéž str. 72

zpočátku negativní postavou, když Honzík odjíždí, dá mu jako dárek svůj nejoblíbenější nožik, a je proto Viktorem pozván odpoledne k potoku. Kniha tak má šťastný konec, kdy Honzík sice odjíždí, ale ostatní chlapci se usmíří a všichni společně si jdou hrát.

Souhrn

Honzíkova cesta vede děti k ideálům pravdomluvnosti, čestnosti, pracovitosti a úctě k autoritám. Zároveň dětem vykresluje ideální svět, kde se každý může změnit a stát se dobrým člověkem. V knize je vyobrazen svět venkovského života s nespornou úlohou družstva.

5.3.3. Miloš Macourek - Mach a Šebestová

Mach a Šebestová je příběh o dvou spolužácích 3.B., kteří pomocí kouzelného sluchátka zažívají různá dobrodružství. Jejich nejlepším přítelem je pes Jonatán. V rámci svých dobrodružných výprav tak například vyléčí spolužáka Kropáčka, který má angínu, dále získají finanční prostředky od pirátů na podporu biologického kroužku, potrestají nové nevychované nájemníky nuceným „pobytem ve vzduchu“ a nakonec zachrání školu před spolužáky Horáčkem a Pažoutem, kteří chtějí školu zničit, protože jim soudružka učitelka odmítá dát dobré známky na vysvědčení.

Jedna z hodnot, která je v knize o Machovi a Šebestové nejvýraznější, je hodnota **přátelství**. Když Mach s Šebestovou dostanou darem utržené sluchátko, často jej využijí právě proto, aby pomohli svým kamarádům. Jejich nejvěrnějším kamarádem je pes Jonatán, se kterým chodí každý den po škole ven. Jejich přátelské pouto je tak silné, že udělají téměř cokoliv, jen aby mohli být spolu. Když Mach a Šebestová jedou na školní výlet, promění Jonatána v člověka, jen aby mohl

jet s nimi. Když pak paní Kadrnožková Jonatána prodá, Mach s Šebestovou nemohou přihlížet tomu, jak si psa noví majitelé zotročili a rozhodnou se ho zachránit. Převléknou se za zloděje, aby paní Kadrnožková Jonatána opět potřebovala. Přestože jsou jako lupiči dopadeni a zbiti, ničeho nelitují a tvrdí: „*Když chce být člověk šťastnej, musí tomu přinést tu a tam oběti*“.¹¹⁷ Vedle hodnot kamarádství se tak ukazuje hodnota obětování se pro dobro druhého.

Důležité je také zmínit, že přátelství obou hlavních hrdinů také není samozřejmostí. Kamarádství mezi chlapcem a dívkou se začíná objevovat až v druhé polovině 20. století, dříve se navazovala spíše přátelství mezi dětmi stejného pohlaví. Na přátelství mezi Machem a Šebestovou je zajímavé zejména to, že se jedná o naprosto rovnocenné partnerství. Obě pohlaví jsou si naprosto rovna, aniž bychom si všimli jakýchkoliv stereotypů co se týče dívčího či chlapeckého chování. Šebestová je stejně odvážná jako Mach, oba riskují své životy a Šebestová často Macha kárá. Při své krtice spolužáka nikterak nešetří a často užívá přirovnání, že je Mach „snad praštěnej pavlačí“.¹¹⁸ Nově se tak setkáváme se ženskou emancipací, kdy přestávají platit genderové stereotypy mužské nadřazenosti a dívka je často popisována nejen jako stejně rovná, ale dokonce i rozumnější bytost, neboť Šebestová musí za Macha často věci domýšlet či napravovat. Emancipované přátelství mezi chlapcem a dívkou se tedy stává novou hodnotou.

Další hodnotou, která je spojena s hodnotou kamarádství je hodnota **lásky ke zvířatům**. Nejenže Mach a Šebestová berou svého čtyřnohého kamaráda jako sobě rovného a jsou kvůli němu ochotni podstoupit nemalé nebezpečí, ale snaží se chránit i ostatní zvířata. Zachrání tak například ukradené želvy, nebo si do kouzelného sluchátka přejí, aby zvířata v ZOO mohla mluvit.

Mach a Šebestová se nesnaží pomáhat jen bezmocným zvířatům, ale všem hodným lidem. Když se do jejich domu stěhují noví sousedé, kteří jsou hodní na Jonatána, pomohou díky kouzelnému sluchátku stěhovákům se stěhováním nábytku. Kouzelné sluchátko vlastně sami získali právě proto, že se snažili pomoci starému člověku najít ztracený předmět. Dále také pomáhají škole, aby získala finanční prostředky na financování biologického kroužku, či zabrání Pažoutovi a Horáčkovi, aby zničili školu. Mach se Šebestovou jsou při pomáhání druhým velice stateční

---

¹¹⁷ MACOUREK, M. Mach a Šebestová. Praha: Albatros, 1982. Str. 157

¹¹⁸ Tamtéž str. 98

a podnikaví. Neváhají zmenšit se pomocí kouzelného sluchátka a vydat se do krku spolužáka Kropáčka, aby bojovali se zákeřnými bacily, na pirátské lodi se zmocní pokladu, který odcizí samotným pirátům a také se sami vydají do pravěku, kde pomáhají neandrtálci lovit mamuta. Hodnoty jako je **statečnost a podnikavost** jsou dalšími stěžejními prvky této knihy.

Hodnota **slušného chování** je v knize zmíněna několikrát. Paní učitelka učí Horáčka a Čermákovou, jak se k sobě mají správně chovat muž se ženou a později učitelčina slova použijí Mach se Šebestovou, když se snaží naučit slušnému chování Jonatána s Mickou. Důležité je upozornit, že rady učitelky jsou nejen uplatněny, ale také dále využity a předány dalším osobám. Mach se Šebestovou tedy paní učitelku respektují a uznávají její přirozenou autoritu. Poznatky ze školy se pak snaží uplatňovat v praktickém životě.

Když se zaměříme na prezentaci školy, zjistíme, že Mach se Šebestovou mají víceméně kladný vztah ke škole a vzdělání celkově. Radují se společně ze školního úspěchu a kouzelné sluchátko nezřídka využijí k dohledání informací, které potřebují do školy. Mach se tak na jedno odpoledne dostane do smečky zajíců a později své poznatky vypráví ve škole při zkoušení. Šebestová zase touží dozvědět se, jakým způsobem jedl člověk neandrtálský mamuta a vydá se proto s Machem do doby ledové. Škola sice pro žáky 3. B znamená zejména povinnosti, ale ty se děti snaží důsledně plnit. Školu jako vzdělávací instituci nejen akceptují, ale také podporují. Jednoho dne se rozhodnou vydat se na pirátskou loď, zmocnit se pokladu pirátů a uloupené peníze věnovat školnímu biologickému kroužku. V poslední kapitole, kdy dojde k odcizení sluchátka, Mach a Šebestová dokonce zachrání celou školu od zániku. Nejvyšší autoritou školy je samozřejmě pan ředitel a hned za ním je třídní učitelka. Ta je v knize popisována jako spravedlivá, starostlivá a čestná osoba. Když se dozví, že kamarád Macha a Šebestové, který byl na školním výletě, není ve skutečnosti člověk, ale pes, sama se mu omluví za to, že o něm ošklivě mluvila a kritizovala jeho vychování. Jejím největším hrdinským činem je však událost, kdy odmítne dát Pažoutovi s Horáčkem jedničky na vysvědčení, přestože vyhrožují, že zničí celou školu. Svůj smysl pro spravedlnost ukáže „soudružka učitelka“ když se Horáčkovi s Pažoutem vzepře a říká „... *jak bychom mohli dát Horáčkovi a Pažoutovi samé jedničky, když se celý rok neučili,*

*jak by k tomu přišli ti poctiví žáci, kteří se připravují od hodiny na hodinu.*¹¹⁹ Další hodnotou se tak stává i **poctivost**, neboť dobré známky mohou obdržet opravdu jen ti žáci, kteří se snaží a mají dobré výsledky. Jako hrdinka však „soudružka učitelka“ vystupuje zejména na konci knihy, kde její neoblomnost ocení ostatní obyvatelé a provolávají jí slávu: *„to je, pane, učitelka, jak má být, trvala na správných zásadách a nedala se zviklat.*“¹²⁰ V knize tak má učitelské povolání poměrně vysokou prestiž a je pro společnost velice přínosné. Vychovává nové generace a předává jim důležité hodnoty a postoje.

V příbězích o žácích 3. B jsou patrné také hodnoty, které se dají nazvat **civilizačními**. Jedná se zejména o vědecký a technický pokrok. Když jednoho dne Mach a Šebestová domů přivedou neandrtálce, začne opěvovat vyspělost současné kultury a civilizační „výdobytky“ jako je kartáček na zuby, kapesník, či mýdlo. V knize je také několikrát zmíněno vědecké pozorování. Nejdříve jsou to zaměstnanci ZOO, kteří se snaží „*vědecky objasnit*“¹²¹, jak je možné, že zvířata mluví. Když v další kapitole Mach s Šebestovou získají finance pro biologický kroužek, pořídí si slona na „*vědecké pozorování*“. Věda se tak stává důležitým prostředníkem vzdělání.

Další hodnotu, která je v literatuře poměrně ojedinělá, nicméně ji v této knize nacházíme, je hodnota **sounáležitosti**. Když se do domu, kde bydlí Mach a Šebestová stěhují noví nájemníci, jsou z toho původní obyvatelé domu velice nešťastní. Noví nájemníci jsou totiž velice nároční lidé a vadí jim například hra pana Krupičky na klarinet: *„... to vrískání na klarinet vám tady trpět nebudeme, v domě bude klid, ...*“¹²² prohlašují. A když je paní Cibulková varuje, že by měli být k panu Krupičkovi vlídnější, neboť by ho mohli potřebovat, až se jim rozbijí pojistky, naštvane ji nájemník odbyde: *„milá paní, my nikoho nepotřebujeme a ta vaše kočka půjde rozhodně z domu, smrad ze zvířat nesnáším..*“¹²³ Když toto chování vidí Mach a Šebestová, rozhodnou se nové nájemníky potrestat. Protože si dříve stěžovali na to, že když stěhováci stěhovali nábytek bez využití fyzické síly a porušovali tím tedy přírodní zákony, rozhodli se Mach s Šebestovou porušit

---

¹¹⁹ MACOUREK, M. Mach a Šebestová. Praha: Albatros, 1982. Str. 220

¹²⁰ Tamtéž str. 230

¹²¹ Tamtéž str. 94

¹²² Tamtéž str. 165

¹²³ Tamtéž str. 165

přírodní zákony podruhé a nechali zmíněné nájemníky lítat ve vzduchu. Třídni učitelka celou situaci komentuje následovně: „*Milí žáci, naše město je svědkem zajímavého úkazu, jak známo, přírodní zákony nás nutí žít na zemi a hezky pohromadě, ale vyskytli se jedinci, kteří žijí ve vyšších sférách a tvrdí, že nikoho nepotřebují, je to pozoruhodné a my se soudruhem ředitelem jsme zvědaví, jak tento experiment skončí.*”¹²⁴

Experiment samozřejmě skončí velice brzy, neboť noví nájemníci zjistí, že opravdu potřebují pomoc ostatních a sami si rozhodně nevystačí. Omluví se tedy Machovi a Šebestové, zruší veškeré své dřívější požadavky, Šebestová je pomocí sluchátka vrátí opět na zem a všichni si oddechnou, „*že přírodní zákony opět fungují.*”¹²⁵ Zmíněné porušování přírodních zákonů je jistě reakcí na éru 80. let, kdy se prováděly různé experimenty snažící se měnit a ovládat přírodu.

Shrnutí

Miloš Macourek svými příběhy vede k děti k aktivní spoluúčasti na veřejném životě, pomoci svým kamarádům a blízkým, lásce ke zvířatům a statečnosti. Děti by se neměly bát bojovat za své ideály a v případě nutnosti se i pro dobro společnosti obětovat.

5.4. Období 1989 - dosud

5.4.1. Charakteristika období 1989 - dosud

Zajímavý názor na stav dnešní společnosti vyjadřuje v knize *Éra prázdnoty* Gilles Lipovetsky. Přestože autor popisuje všeobecně stav evropské společnosti, veškeré charakteristiky jsou snadno aplikovatelné i na soudobou českou společnost. Lipovetsky dochází k závěru, že žijeme v době prosazující individualismus a personalizaci. S rozvojem individualismu a personalizace přichází nové hodnoty prosazující individuální svobodu a rozvoj osobnosti. Podřizování individuálních

---

¹²⁴ MACOUREK, M. Mach a Šebestová. Praha: Albatros, 1982. Str. 171

¹²⁵ Tamtéž str. 174

zájmů pravidlům společnosti bylo potlačeno a do popředí se staví seberealizace a respektování „jedinečné osobnosti.“¹²⁶ Nejvyšší hodnotou dnešní společnosti se tak stává člověk samotný. „Právo být naprosto sám sebou a co nejvíce si užívat je totiž neoddělitelné od společnosti, která svobodu člověka povýšila na základní hodnotu, a je pouze nejzazším projevem individualistické ideologie.“¹²⁷ Prosazuje se tak život bez od jakéhokoliv omezování a do popředí je vyzdvihováno právo zvolit si vlastní životní styl.

Postmoderní společnost je charakteristická také pluralitou pravidel. „Postmoderní společnost je společnost, kde panuje masová lhostejnost, kde převládá pocit neustálého omílání a přešlapování na místě, kde osobní nezávislost je samozřejmostí, kde je nové přijímáno jako staré, kde inovace jsou něčím zcela všedním a kde se už budoucnost nespojuje s nevyhnutelným pokrokem.“¹²⁸ Důvěra ve společenský či technický pokrok se stala přežitkem a největším uspokojením se pro jedince stává okamžité osobní naplnění. Hédonismus se tak stává stěžejním prvkem novodobé společnosti, kde se prosazuje originalita a volné sebevyjádření osobnosti „být sám sebou“. Tyto trendy zasahují všechny obyvatele bez ohledu na věk či pohlaví a odráží se i ve stylu výchovy nových generací. Dříve autoritářská výchova založená na pevných normách a disciplíně byla nahrazena výchovou liberální, prosazující svobodný rozvoj osobnosti dítěte.

Hédonistická etika dnešní doby proměňuje smysl a preference hodnot: „úsilí se už nenesí, vše, co znamená nějaké omezování nebo přísnou disciplínu, ztrácí hodnotu.“¹²⁹ Prosazuje se naopak okamžité uspokojování potřeb. Člověk již nemá potřebu usilovat o vyšší cíle, nemusí se pro nic obětovat, a proto dochází i k zániku vůle.

Velkým úskalím, které provází současnou společnost, se stává fenomén vnitřní prázdnoty, která se odráží ve všech společenských oblastech, ať už se jedná o vědu, práci, rodinu či církev. Veškeré dřívější principy, ideály a hodnoty jsou zpochybňovány a všechny instituce postupně ztrácí svůj obsah a podstatu. Ztráta podstaty se projevuje právě emoční prázdnotou, kdy jedinec trpí příznaky, jako jsou

---

¹²⁶ LIPOVETSKY, G. Éra Prázdnoty. Praha: Prostor, 1999. Str. 12

¹²⁷ Tamtéž str. 12

¹²⁸ Tamtéž str. 13

¹²⁹ Tamtéž str. 71

pocit nenaplněnosti, stísněnosti a nesmyslnosti života. Přestože dnes máme více příležitostí setkávat se s novými lidmi, lidé paradoxně častěji zažívají pocit prázdnoty, osamělosti, neschopnost cokoli pociťovat či spontánně projevat emoce, jako je například nadšení a radost.

Pro postmoderní společnost je charakteristický také humor, který se šíří do všech sfér lidského života. Humornost se v dnešní společnosti stává hodnotou, která odpovídá požadavkům společnosti, toužící po zábavě a uvolnění. „*Humornost, která zdaleka není nástrojem kulturní ušlechtilosti, odstraňuje vybranost a důstojnost znaků z dřívějších dob, ruší hierarchické odstupňování a rozdělení a místo něj zavádí uvolněnou banalizaci, která se teď stává kulturní hodnotou.*“¹³⁰ Humor dnešní společnosti však není satirický, nesnaží se ani zesměšňovat či shazovat, jedná se o humor pozitivní a nenáročný. Na druhé straně však dochází k zhumorňování samotných hodnot, neboť již v člověku nevyvolávají emocionální zaujetí. Hodnoty, které byly vyzdvihovány v první polovině 20. století (obětavost, svědomitost v práci, úsilí, autorita,...) tak v lidech vyvolávají spíše usměv na rtech, než úctu.¹³¹ Člověk ztrácí schopnost s danými hodnotami se ztotožnit, a proto stále nabývají polehčujícího významu.

Díky sociologickým průzkumům hodnot, které byly v 90. letech 20. století na našem území realizovány, můžeme porovnat hodnotovou orientaci obyvatel České republiky v průběhu celých deseti let po pádu železné opony (viz příloha č. 1). První příčka byla obsazena hodnotou života ve spokojené rodině. Harmonický rodinný život byl prioritou většiny obyvatel České republiky v 90. letech. Jako další hodnoty jsou na prvních místech hodnotící škály uváděny **přátelství, pomoc přátelům a rodině a zdraví**. Velice zajímavé je, že se mezi pěti hlavními hodnotami společnosti umístila hodnota žít podle vlastního přesvědčení. Život řízený morálními zásadami se naopak umístil až mezi posledními. Ze statistiky je tedy zřejmá sekularizace hodnotového systému a individualistický životní styl společnosti, jak ho popisuje Lipovetsky. Mezi posledními se na hodnotící škále také umístily hodnoty pomoci obci či prosazování demokracie. Je tedy zřejmé, že

---

¹³⁰ LIPOVETSKY, G. Éra Prázdnoty. Praha: Prostor, 1999. Str. 186

¹³¹ Tamtéž str. 191

společnost má nízkou snahu participovat na problémech obcí a rozvíjení demokratických ideálů.

Vybrat publikaci charakteristickou pro současnou společnost nebylo vůbec jednoduché, neboť dnešní mládež preferuje zejména literaturu zahraniční. Nakonec jsem však vybrala knihu *Puntíkáři* Miloše Kratochvíla, která vyhrála v anketě SUK roku 2009¹³² a obsadila páté místo v kategorii nejčtenějších knih roku.¹³³ *Puntíkáři* jsou nejen oblíbenou dětskou knihou, ale také velice zřetelně vykreslují hodnoty a stav soudobé společnosti.

5.4.2. Miloš Kratochvíl - *Puntíkáři*

Příběh vypráví o dvou spolužácích Michalovi a Filipovi, kteří spolu zažívají spoustu dobrodružství. Snaží se pomáhat ostatním lidem, ale jejich pomoc se vždy obrátí proti nim a nakonec jsou za své činy potrestáni. Filip tak například vykrmí ředitelova psa, protože si myslí, že je moc hubený. Nicméně ředitel se na Filipa rozzuří, protože si myslím, že Filip chtěl jeho psa otrávit jídlem. Hoši se také snaží vyléčit spolužáka „Balvana” z přejídání, ale nakonec jsou sami potrestáni, protože si kuchařka myslí, že se chlapci jídlem skutečně otrávil. Kamarádství mezi Filipem a Michalem projde těžkou zkouškou, neboť Filip se zlobí na Michala, že je na něj učitelka záměrně mírnější (myslí si totiž, že Michal chodí do psychiatrické poradny). Jeden ze spolužáků si snaží „koupit” Filipovo přátelství, ale kamarádi se nakonec usmíří.

V knize *Puntíkáři* od Miloše Kratochvíla vystupuje jako nejvyšší hodnota **kamarádství**. Již v úvodu knihy je tato hodnota zmíněna: „Všechno v *téhle knížce* je čistá pravda. Jestli se vám bude zdát, že se nic z toho nemohlo stát, tak je to nejspíš tím, že nemáte toho správného kamaráda!”¹³⁴ Na jedné straně je tedy zdůrazněno kamarádství, ve skutečnosti se však dozvíme, že tito kamarádi vyvádějí

---

¹³² Jednalo se o kategorii „cena ministryně školství, mládeže a tělovýchovy“

¹³³ Archiv výsledků ankety SUK – čteme dětem, dostupné z : <http://npmk.cz/node/154/>

¹³⁴ KRATOCHVÍL, M. *Puntíkáři*. Praha: Mladá fronta, 2009. Str. 9

jednu lumpárnu za druhou. Přestože se snaží dělat dobré skutky, většinou jejich pomoc skončí naprostým fiaskem. Nejlepší kamarád Michala Součka (hlavního hrdiny) Filip Fialka je popsán jako kamarád na život a na smrt. „*S ním se totiž jinak ani kamarádit nedá. Většinou vymyslí tak šílené věci, že byste ho museli zabít, anebo se musíte smířit s tím, že půjde o život i vám!*”¹³⁵ Michal s Filipem tak spolu zažívají mnoho zajímavých dobrodružství a jejich přátelství je v příběhu zcela stěžejní. Chlapci se navzájem podporují, jejich kamarádství také projde krizí, ale nakonec se usmíří a stanou se opět nejlepšími přáteli.

Další z hodnot, která hraje v knize velmi důležitou roli, je **harmonická rodina**. Tato hodnota však není ukázána na příkladu funkční rodiny, ale naopak na rodině disfunkční. Ukáže se totiž, že absence otcovské autority má na dítě obrovský vliv. Filip Fialka žije pouze s matkou a jeho otec údajně jezdí kamionem v Americe. Bohužel mu ale došel benzín, a proto se už k rodině do Čech nemohl vrátit. Skutečnost je však taková, že Filipův otec již s rodinou nežije a jeho matka nevěděla, jak vše vysvětlit Filipovi, a tak mu sdělila, že otcí v Americe došel benzín. Filip se často cítí osaměle a nepřítomnost otce se pravděpodobně podepisuje i na jeho chování. K matce však cítí velice silné pouto a cítí za ní odpovědnost. Jeho snem je mít nějaké „veselé zaměstnání“, nemůže však být cirkusákem, neboť „*cirkus jezdí pořád po světě a on tu nechce nechat maminku samotnou, protože by tu zůstala úplně sama a byla by asi smutná.*”¹³⁶ Vždy když je Filip potrestán, nemrzí ho jeho trest, ale to, že je jeho matka smutná. Je velmi nerad, když se jeho maminka trápí a mrzí ho, když ji vidí plakat. Ve Filipově neúplné rodině je tak pouto k matce ještě více zesíleno. **Láska k matce** tak reprezentují další hodnoty.

Napříč knihou však můžeme pozorovat úpadek respektu k autoritám a jakékoli vzdělávací instituci, zejména ke škole. Třídní učitelka Filipa a Michala je zobrazována jako negativní postava. Chlapci k ní mají negativní vztah, vidí v ní zosobnění nespravedlnosti, a protože se jmenuje Vlková, dali jí přezdívku „vlčice“. Škola je často popisována jako nudná a téměř zbytečná. Žáci se při hodinách nesoustředí, snaží se odbýt domácí povinnosti a ze školních trestů si nedělají žádné starosti. Název Puntíkáři byl zvolen právě proto, že chlapci jsou na seznamu neposlušných žáků a dostávají za své nevhodné chování puntíky. Chlapci si

---

¹³⁵ KRATOCHVÍL, M. Puntíkáři. Praha: Mladá fronta, 2009. Str. 8

¹³⁶ Tamtéž str. 25

z nevhodného chování výčitky nedělají, naopak, Michal je často za poznámku doma pochválen. Jeho otec se totiž živí reklamou a poznámky ho často inspirují k zajímavým a nevšedním sloganům. Za originální poznámku je tedy Michal často pochválen a jednou dokonce dostane nové kolo. A učitelka je paradoxně kritizována, když neumí vymyslet zajímavou a inspirativní poznámku. „*Jak můžou děti učit učitelky bez fantazie?*”¹³⁷ stěžuje si otec, když ho nenapadá žádný slogan, neboť Michal přinesl domů poznámku, která ho neinspiruje. Jak je vidět, svět hodnot je v tomto příběhu naprosto převrácen. Místo úcty ke škole a třídní učitelce se setkáváme s kritikou jak ze strany dětí, tak ze strany rodičů. Škola již nepůsobí jako hlavní vzdělávací instituce, kde se děti mohou naučit nové věci, ale stává se místem, kde děti jen „přežívají”. Z nudy pak děti často vymýšlejí vylomeniny a snaží se tak si školní docházku zpříjemnit. Jednou, když se chlapci při vyučování nudili, „*protože učitelka ukazovala na monitoru zvířata, které každý zná,*”¹³⁸ pobídl Filip Michala, aby si na nos přicvakl kolíček na prádlo. Ve třídě tak způsobil nečekaný rozruch a kamarádi samozřejmě dostali do žákovské knížky poznámku. Jak je však patrné, chlapci se snažili zabavit, protože výklad jim nepřišel dostatečně zajímavý a přínosný a probíranou látku již znali.

Na chování chlapců má vliv také prostředí, ve kterém žijí. Ve městě se cítí jaksi stísněně, a proto často utíkají do lesa, kde mohou zažít opravdový klid. Jejich chování se tam rázem změní. Oba chlapci se zklidní a nemají již potřebu nikoho „zachraňovat”, protože už nemají koho. Filip se v lese také necítí osaměle. Vždy když se schovají na posedu, zdá se jim, že k sobě mají „*úplně nejbliž*”¹³⁹ a na Filipovi je vidět, že „*netrpí nedostatkem lidí*”¹⁴⁰ Chlapci tedy často unikají pryč od civilizace a všech lidí. Je zde tak patrný návrat k původním hodnotám, jako je **láska k přírodě a domovu**. Láska k vlasti je ukázána na příkladu, kdy jeden ze spolužáků (Hurych) cestuje s rodinou po celém světě, ale není šťastný. Cítí se tam totiž sám. Chlapci s ním jednou podniknou výlet do lesa, aby mu ukázali krásy domova a dokázali, že má „*cestu k radosti kousek za barákem.*”¹⁴¹

---

¹³⁷ KRATOCHVÍL, M. Puntikáři. Praha: Mladá fronta, 2009. Str. 45

¹³⁸ Tamtéž str. 15

¹³⁹ Tamtéž str. 54

¹⁴⁰ Tamtéž str. 54

¹⁴¹ Tamtéž str. 75

V knize jsou dále zpochybňovány hodnoty technického pokroku a bohatství. Přestože zmíněný spolužák Hurych žije v naprostém přepychu, jejich domácnost je vybavena různými technickými vymoženostmi a má možnost cestovat po celém světě, není spokojený. Neustále se cítí osaměle a přetechnizovaná domácnost ho spíše odcizuje od ostatních spolužáků.

Shrnutí

Budeme-li se zabývat podrobněji autorovým záměrem při psaní této knihy, pravděpodobně dojdeme k závěru, že stěžejním posláním knihy je děti pobavit, nikoli jim ukázat nějaké hodnoty či normy, kterými by se v životě měly řídit. V knize chybí jakékoliv moralizování a prosazování hodnot. Chlapci se sice snaží konat dobré skutky, ale přestože mají dobré úmysly, vždy jsou za své činy potrestáni. Autor tak vykresluje soudobý svět plný chaosu a nejasností. Dobré skutky jsou potrestány, špatné činy jsou naopak pochváleny (viz Michalovy poznámky). Jako jediná pozitivní hodnota je přátelství, která je hlavním tématem knihy. V ostatních aspektech však hlavní postavy postrádají jakoukoliv tendenci stát se dětským idolem. Podíváme-li se na ostatní knihy, vždy se setkáme s hlavními postavami, které mají dětem sloužit jako vzory. U povídek Kratochvíla bychom však mohli pochybovat, zdali se hlavní hrdinové měli stát dětem osobním vzorem. Příběhy tak slouží k pobavení, vyvedení z nudy, neslouží však jako příklad ideální společnosti či mravního vzoru.

6. Komparace hodnot

Podíváme-li se nyní zblízka na hodnoty vyzdvihované v obrozenecké literatuře Boženy Němcové, tedy v Národních báchorkách, zjistíme, že jsou zde velice zřetelně patrné obrozenecké hodnoty, **jako je moudrost, láska k vlasti a přírodě, píle a zasloužená odměna**. Hlavní hrdinové v pohádkách nedostanou nic zadarmo, ale musí překonávat veliké překážky, aby nakonec dosáhli svého štěstí. Velice zdůrazňovanými hodnotami jsou rozum a moudrost, které vždy hlavním hrdinům v životě pomůžou překonávat překážky dosáhnout jejich vysněných cílů. Princ Miroslav i Radoš získají své vysněné princezny jen díky vlastní chytrosti a důvtipu. Nebojí se přitom riskovat své životy a jsou schopni přinést svému životu oběti, pokud je to třeba. Vždy se však chovají pokorně a skromně, mají pevný charakter, jsou přátelští a přívětiví. Jejich nejvyšší hodnotou v životě je láska a pro svou princeznu by udělali cokoli na světě, dokonce i obětovali svůj život. Je tedy patrné, že Božena Němcová se ve svých knihách snažila šířit hodnoty, které mají romantický charakter. **Láska, dobro, přívětivost a přátelství** to jsou hodnoty, které by čtenáři měli uznávat a učit se jim. K životu by však měli přistupovat pokorně a měli by zůstat skromnými, učenlivými a uctívat svou zemi a přírodu. Přestože každá pohádka obsahuje univerzální hodnoty jako je láska a dobro a tyto ideály patří do klasického schématu pohádek, u Boženy Němcové si můžeme všimnout velice silné konkretizace těchto hodnot. Hodnoty jsou totiž celým dějem propojeny a dávají hlavním hrdinům konečný smysl naplnění života. Němcová se taktéž od klasického pohádkového schématu odlišuje svým důrazem na sociální rovnost a spravedlnost.

Jan Karafiát ve svých Broučcích nejvíce prosazuje hodnoty křesťanské. Přestože byl autorem z druhé poloviny 19. století, reprezentoval hodnoty století předešlého. Veškerá morálka se u něj odvíjí od Boha. **Bůh je hlavním hybatelem světa** a jedinečnou a nezpochybnitelnou autoritou. V Broučcích se mísí zejména hodnoty secesní (**rodina, práce jako smysl a naplnění života, uzavřenost do komunit, tradice a vázanost na minulé,...**) a náboženské a jsou tak důkazem, že v dětské literatuře se odráží nejen dobové pojetí hodnotové orientace, ale také životní filosofie autora. Stále je zde patrna **úcta a respekt** vůči starším osobám,

přátelství, pracovitost, ponaučení se z předešlých chyb a utužování mezilidských vztahů. Moudrost a rozumnost jsou zde podmnožinou **poslušnosti a pokory.** Jen ten je moudrý, kdo je poslušný a pokorný. A pouze pokorným a poslušným bytostem se Bůh štědře odmění. Nejedná se tedy o prosazování inteligenčních schopností, tak jak je tomu v báchorkách Boženy Němcové, ale spíše smysl uctívat a následovat předeepsaný a neměnný řád světa.

V Zázračné hodině od Marie Majerové nastává poměrně zřetelný obrat v pojetí světa a hodnotové orientace. Nejvíce zdůrazněny jsou **hodnoty života, rodiny, sociální rovnosti, vzdělání, přátelství a dětství samotného.** Marie Majerová ukázala dětem svět takový, jaký opravdu je, s jeho světlými i tmavými stránkami. Popisuje na jedné straně svět plný krásy a čistoty, který je většinou spojován se školou a na druhé straně těžký život pracujících chudých dětí. Snažila se tak ukázat, že dětství není jen bezstarostným světem her a zábavy, ale může být i vlastním bojem o přežití. Popisuje děti, které zažívají hlad, chudobu a místo radovánek jsou odkázány na rutinní práci přinášející alespoň malý finanční výdělek. **Hodnota práce** tak přestává být nejen smysluplným naplněním života, ale stává se nutností nezbytnou pro přežití. **Píle a pracovitost** jsou tak hodnotami, které nemají zušlechťovat člověka, ale pomáhat mu přežít v krutém světě. Oproti Broučkům zde chybí také hlavní hybatel světa, tedy Bůh, který by se starostlivě a spravedlivě staral o životy lidí. Řád světa je tak řízen samovolně a očima Majerové je společnost založena na sociální nerovnosti, která se odráží na životech všech lidí i dětí.

Přestože Zázračnou hodinku Marie Majerové a Povídání o pejskovi a kočičce Josefa Čapka od sebe dělí pouze čtyři roky, vlivem osobního pohledu autorů na dobovou společnost jsou v těchto dílech, reprezentujících dětskou literaturu, velmi výrazně vidět radikální proměny celého hodnotového systému. Povídání o pejskovi a kočičce nabízí mnohem optimističtější vizi soudobého světa. Čapek si kladl za cíl zejména kulturní a demokratickou osvětu dětských čtenářů. Po vzoru prvního Československého prezidenta prosazoval ideály **demokracie a humanismu** a dětem tak předkládal vzor správného občana, který se pečlivě staral nejen sám o sebe a svou domácnost, ale také se aktivně podílel na politickém a kulturním dění národa. Hodnota rodiny ustupuje do pozadí ve prospěch demokratického národa, který měl občanům zajistit plnohodnotný život ve

společnosti. Jako ideální hodnota tak nevystupuje pouze život sám, ale **spokojený život**, který je možný jen v demokraticky uspořádaném státu. Kromě lásky k bližnímu Čapek podněcuje i k lásce ke zvířatům. **Hodnota lásky** má tak trojí podobu – je to **láska k vlasti, člověku ale i zvířeti**.

Ondřej Sekora svou levicově orientovanou hodnotovou orientací dětem ukazuje svět, ve kterém se ctí **pracovitost, pospolitost a spravedlnost**. Dobro společnosti je stavěno na první místo, dokonce i před rodinu. Práce se stává nejen naplněním člověka, ale také pomáhá člověku vybudovat spravedlivou a soběstačnou společnost. Ferda Mravenec je nebojácný, všennadaný, nezávislý a velice manuálně zručný jedinec, který se ve světě neztratí. I Sekora tak dětem předkládá hlavního hrdinu jako vzor hodný následování. Dobré chování je odměněno a špatné naopak potrestáno. Šťastný konec je zaručen zejména díky Ferdovým kamarádům, kteří ho vždy zachrání z nepříjemností a proto i u Sekory se setkáme s hodnotou **přátelství**.

Bohumil Říha představuje dětskému čtenáři společnost založenou na ideálech společného vlastnictví majetku. Vyzdvihuje zejména **pospolitost** a život v komunitě reprezentovaný družstevním vlastnictvím. Tak jako v Sekorovi je i zde vyzdvihována záslužná práce pro společnost a život v beztržní společnosti. Říha dětem předkládá obraz sociálně spravedlivé společnosti, ve které se každému dostává podle jeho potřeb. Družstvo se spravedlivě stará o své členy a vše je spravedlivě rozděleno. Ideálem by se pro děti měl stát člověk s vlastnostmi pionýra, tedy **čestný, spravedlivý a pracovitý**. Všichni správní chlapci by měli usilovat o to, aby se sami stali pionýry, čímž Říha prosazuje jednotu nad různorodostí a jinakostí. Říha také opět vyzdvihuje hodnotu **rodiny, úcty a respektu ke starším osobám, přátelství a lásky ke zvířatům**.

U Miloše Macourka vystupují nejzřetelněji hodnoty **přátelství, pomoci a slušného chování**. Je zde znatelný mírný odstup od komunistických hodnot jak je podával Bohumil Říha a nově se setkáváme s hodnotami **rovnocenného přátelství mezi chlapcem a dívkou a vírou v civilizační pokrok**. I Miloš Macourek ve své knize zdůrazňuje důležitost slušného vychování a uznání autority dospělých a lásku ke zvířatům. Jeho hlavní hrdinové jsou **odvážní, čestní a dobrosrdeční** s rozvinutým citem pro spravedlnost. Jsou ochotni bojovat za spravedlnost a jsou

ochotni se pro vlastní kamarády obětovat. I Mach s Šebestovou tak mohou dětem sloužit jako vzory správného chování.

V Kratochvílových Puntíkářích nastává nečekaný obrat. Filip s Michalem jsou sice v knize považováni za kladné postavy a teoreticky by měli sloužit dětem jako vzor, nicméně jejich chování a „originální nápady“ by ocenil jen málokdo. Oba chlapci mají dobré srdce a snaží se pomáhat ostatním, avšak jejich dobré činy se vždy obrátí proti nim samotným. Neslouží tedy dětem jako vzor hodný následování ale spíše jako zdroj zábavy a rozptýlení. Z knihy je velice patrný její zábavný charakter, který si svou nadlehčeností snaží získat své čtenáře. Jako jediné hodnoty, které jsou v knize zdůrazňovány, jsou **přátelství a rodina**. Rodina je však zobrazena na příkladu disfunkční rodiny mající negativní dopady na jednoho z hrdinů knihy. Nicméně zde chybí vzor společnosti, návod pro děti, jak se ve světě orientovat a navazovat vztahy s ostatními.

Všichni dříve zmínění autoři jasně dávali dětem najevo, jak společnost funguje, popřípadě jak by v ideálním případě fungovat měla. Karafiát prosazoval společnost s pravidly v duchu katolicismu, Čapek prosazoval demokratické ideály, pozdější autoři zmiňovali ideály socialistické. V každé knize se čtenář mohl najít, ztotožnit se s hlavním hrdinou a ideálně se jeho hodnotovou orientací inspirovat. Kratochvíl však popisuje společnost, která je založena na silné kontradikci. Všechny dobré skutky chlapců jsou potrestány, a za neposlušnost je Michal nakonec pochválen. Rozdíl mezi protiklady dobra a zla, správného a nesprávného tak jaksi mizí a svět hodnot se zdá být převrácen naruby. Moralizování, které bylo z dřívější dětské literatury patrné, je dnes přežitkem, pokud chce autor dětského čtenáře zaujmout, musí si ho získat zejména originalitou a nadlehčeným humorem. Autor už nedává dětem příklad, který je hodný následování, ale pouze je uvádí do společnosti, ve které si sami musí najít vlastní cestu.

Při porovnávání hodnot v dětské literatuře je také důležité zmínit, že se kromě hodnot samotných proměnila i jejich prezentace. Nejvýraznější rozdíl najdeme mezi Broučky a Puntíkáři. Tato dvě díla od sebe dělí více jak sto let a je zde velice zřetelný postoj k prezentaci a předávání hodnot. Zatímco v Broučcích jsou hodnoty jasně prezentované a prosazované, neustále se opakují a jsou autorem

často ospravedlňovány, v Puntíkářích jako by se hodnoty samotné schovávaly pod textem. Karafiát se snažil o jasné prosazení křesťanských hodnot a poslušnosti a byl velice přímočarý. Z knihy je proto velice zřejmá její výchovná funkce. V Puntíkářích je hlavní funkcí knihy čtenáře zabavit a rozesmát. Výchovný prvek je zanedbatelný. Čtenář se tak dozví o dobrodružstvích dvou mladých chlapců, kteří sice v jádru mají hodné srdce, ale rozhodně nemůžeme říci, že by byli poslušnými. Jako jediná zřetelná hodnota je pouze hodnota přátelství, která jediná je jasně a důrazně vyzdvihována. Další hodnoty je pak nutno z příběhu vyvodit implicitně, což je pro čtenáře bez předchozích zkušeností velmi náročné. Hlavní hrdinové v Puntíkářích však nemají sloužit jako vzor chování, mají pouze čtenáře pobavit, zaujmout a pokudmožno rozesmát. To je trendem dnešní společnosti. Četba je pro děti útekem z každodenní všednosti, stereotypů, stresů a frustrací do fiktivního světa romantiky, dobrodružství, imaginace, humoru a harmonie.¹⁴² Pokud chceme, aby dnes děti četly, musíme vybrat knihu, která jim bude blízká a zaujme je. Je potřeba, aby kniha měla odlehčený charakter a nezahlcovala děti starostmi ani mnoha informacemi.

---

¹⁴² TOMAN, J. Dětské čtenářství a literární výchova. Brno: Cerm, 1999. Str. 122

7. Proměna reflexe školy a vzdělání v dětské literatuře

Podíváme-li se nyní na srovnání pohledu na školu prostřednictvím dětské literatury, můžeme si všimnout velice zřetelného posunu ve vnímání vzdělání a vzdělávací instituce. Zatímco v příběhu Marie Majerové z 20. let 20. století je škola popisována jako téměř posvátné místo, které dětem zpestřilo všední život a alespoň na chvíli je vytrhlo z chudého pracovního života, v příběhu z 21. století je škola popisována jako místo nudy. Je silně znát jakási degradace hodnot vzdělání a školní autority. Marie Majerová, jak již bylo zmíněno, vystihuje význam školy v její velice důležité funkci – a to předávání znalostí a formování osobností dětí a to i jakousi formou oživení každodenního života. Děti z chudých rodin si školy vážily a vzdělání pro ně bylo prioritou. Snažily se proto dosáhnout co nejlepších výsledků a školní povinnosti se snažily plnit a pokud se jim to nepovedlo, bylo to povětšinou způsobeno nevhodnými studijními a životními podmínkami. Jedinou překážkou tedy byla jejich chudoba (nutnost pracovat celý den a živit sebe i ostatní členy rodiny), která jim mohla bránit v kvalitní přípravě na školní vyučování a na život jako takový. Říha popisuje očima Honzíka školu jako místo výjimečné, kde je nejvyšší autoritou ředitel a všichni ho vzorně poslouchají. Ještě v Machovi a Šebestové můžeme vidět kladný vztah ke vzdělání a školní autoritě. Mach a Šebestová dokonce školu zachrání a třídní učitelka je zobrazena jako mravní vzor. Žáci 3.B. jsou navíc velice aktivní a kvalitně se na vyučování připravují. Škola je pro ně místem setkání s přáteli a zdrojem nových informací. V Kratochvílových Puntíkářích však nastává naprostý obrat hodnot. Třídní učitelka je ztělesněním nespravedlnosti, v celém příběhu působí jako největší nepřítel obou chlapců a ředitelova autorita je zpochybněna hned na začátku knihy, kde se s ním chlapi poprvé setkají. Důkaz poklesu autority můžeme potvrdit, srovnáme-li první setkání s nejvyšší školskou autoritou (tedy ředitelem) v Honzíkově cestě a Puntíkářích. Když se Honzík poprvé setká s ředitelem, má z něj strach a respekt, neboť ředitel vypadá přísně. Je tedy vidět, že Honzík uznává ředitele a jeho přirozenou autoritu. Je ředitelovou osobností naprosto ohromen a vnímá ho téměř jako osobu nadlidských schopností. Když se však poprvé setkají s ředitelem Michal s Filipem, po autoritě či respektu není ani zmínka. Ředitel je popsán téměř tragikomicky, když

dá Filipovi černý puntík ještě před tím, než se stane žákem jeho školy. Ředitel je popisován jako běsnící člověk cenící zuby jako upír. Filip samozřejmě není z incidentu nadšený, nicméně z jeho strany není znatelný pocit provinění, pokory či respektu vůči cizí a starší osobě. Tato příhoda se vlastně stává počátkem boje, který se snaží žáci vést proti školní autoritě jako takové. V knize je také zmínka o tom, že učitelka žákům předává informace, které již znají. Všechny tyto aspekty jen potvrzují teorii Hannah Arendtové o krizi autority. Učitel ztrácí před žáky vážnost a úctu a stává se jen jakýmsi prostředníkem mezi žáky a školou. V dnešním přetechnizovaném světě, již škola neslouží jako jediná instituce, která by děti vzdělávala a předávala jim nové informace. Naopak, škola se začíná dětem jevit jako zbytečná a nenabízí jim dostatek podnětů. V současné společnosti se totiž děti nacházejí v pozici, kdy si samy mohou vybírat vlastní zdroje informací a protože žijí v přebytku informací a blahobytu, je velice těžké je něčím zaujmout.

8. Společné hodnoty průřezem sledované doby

Z kapitoly 6. Komparace hodnot, která vychází z porovnání jednotlivých sledovaných období, a z porovnání nejčtenější dětské literatury v daných obdobích se dozvídáme, jaké hodnoty byly v dané době vyzdvihovány a jak měly na děti působit. Můžeme shrnout, že hodnoty reprezentující dané období vždy měly pomáhat dětem zvládat úskalí doby a vyrovnat se s nepříznivými životními podmínkami, nebo jim měly dát sílu a energii pro uplatnění ve společnosti.

Hodnotové rámce se napříč obdobími lišily, nicméně ve všech sledovaných titulech můžeme najít hodnotu **mezilidských vztahů** – nebo **lásky**, představované v různých formách pozitivního vztahu - láska k druhému člověku, láska k bohu, láska k přírodě či ke zvířatům, láska k vlasti, a úzce pozitivní vztah k příteli, neboli přátelství. Tento úzce pozitivní vztah ať je již vyjádřen v jakékoliv podobě, přetrvává ve všech vybraných dílech. Láska k druhému člověku je vyzdvihována zejména v Broučcích, Národních pohádkách a pověstech, Pejskovi a kočičce a Zázračné hodince. Láska k bohu je nejvýraznější v Karafiátových Broučcích, kde se stává hlavní hodnotou knihy, ale u ostatních děl s postupem času mizí. Můžeme ji tak nalézt ještě u Boženy Němcové, nicméně v ostatních dílech tato hodnota abstinuje, což jistě odráží sekularizační proces, ke kterému v průběhu naší historie došlo. Láska k přírodě a ke zvířatům je taktéž patrná v mnoha titulech, zejména ve tvorbě Boženy Němcové, Broučcích, Pejskovi a kočičce, Machovi a Šebestové a Ferdovi Mravenci. Láska k vlasti je nejpatrnější v obrozené tvorbě Boženy Němcové a dále v díle Josefa Čapka, v jisté formě se však překvapivě objevuje i v díle nejnovějším – Puntíkářích. Zde se vyzdvihuje láska k vlasti a domovu, nicméně je předkládána na příkladu jakéhosi plochého vlastenectví. Přestože se ve výše zmíněných dílech pokaždé proměňovala podoba daného pozitivního vztahu k okolnímu světu či lidem, jedna hodnota je společná pro naprosto všechny tituly. Jedná se o **hodnotu přátelství**. Potřeba pozitivního vztahu ke kamarádovi či jiné blízké osobě tak prostupuje všemi vybranými díly literatury pro děti a mládež. Jako nejvýraznější hodnota je přátelství však popisováno v Puntíkářích, kde díky absenci ostatních hodnot dostává stěžejního významu.

Konečný výčet různých forem úzce pozitivního vztahu či lásky, najdeme ve všech citovaných dílech a jsou společné pro všechna daná období. Co je však velmi důležité, je, že hodnota úzce pozitivního vztahu je vždy ukazována či dokreslována na pozitivních příkladech, které si malí čtenáři dovedou dobře představit, se kterými se mohou ztotožňovat. Příběhy z dětské literatury tak dětem pomáhají vyrovnávat se s nástrahami skutečného života, což bylo blíže uvedeno v kapitole 4 Význam dětské literatury pro rozvoj morálního vědomí žáků. A přestože se v dnešní době často objevují názory, že hodnoty degradovaly nebo naprosto vymizely, je zřejmé, že i dnes se autoři ve svých dílech snaží působit na hodnotovou orientaci dětí. Jisté hodnoty sice vymizely, ale tím více vynikají ty hodnoty, které stále přetrvávají, jako je právě výše zmíněné přátelství.

9. Didaktický závěr

Cílem této studie je ukázat proměnu hodnot v dětské literatuře s ukázkou aplikace vypozerovaných závěrů do určitých didaktických zásad. Pro vyvození správných závěrů se musíme samozřejmě zaměřit na všechna uvedená díla této studie, nicméně ve srovnání s nimi nám podá velmi kontroverzní pohled dílo nejnovější, tedy Puntíkáři. Pomůže nám totiž uvědomit si velice markantní změny v hodnotovém systému současné společnosti. Hodnotová orientace, která prošla v postmoderní společnosti zásadní proměnou, je společně s charakteristickými prvky doby v této knize více než patrná. Pro vyvození didaktických závěrů je nezbytné ještě jednou krátce shrnout stěžejní momenty z knihy Puntíkáři a aplikovat poznatky z předešlých kapitol, zejména z kapitoly 2. Proměny hodnot a kapitoly 5.4.1. Charakteristika doby 1989 - dosud.

Podíváme-li se tedy znovu na Lipovetského charakteristiku dnešní doby, zjistíme až zarážející podobnost mezi popisem společnosti a příběhem popsáním v Puntíkáři. Lipovetský píše o prosazování individualismu, úpadku povinnosti a prosazováním hédonismu. Chlapci, kteří si krátí volný čas vymyšlením různých klukovin se snaží neplnit domácí úkoly, být co nejméně zatěžováni školou a co nejvíce si užívat. Tento přístup naprosto odráží soudobý stav společnosti, která se snaží o prosazování hédonistických hodnot. Jedinou skutečnou povinnost, kterou chlapci v knize mají, je plnění domácích úkolů, avšak i to jim dělá potíže. Snaží se proto ze závazků vyklouznout.

V knize se odráží i fenomén prázdnoty, jak jej autor popisuje. Filip se často zmiňuje o tom, jak se cítí sám, přesto utíká od civilizace do přírody a trpí pocitem nevysvětlitelné prázdnoty. Přestože chlapci nosí poznámky a jsou učitelkou často kritizováni, není jejich počínání hodnoceno negativně. Jejich svobodný projev a originalita jsou projevem jedinečné osobnosti, do jehož rozvoje nechce nikdo zasahovat. Chlapci jsou za každých okolností „sami sebou“ za což jsou kladně hodnoceni a proto jsou také hlavními hrdiny knížky. Kniha děti pobaví a dá jim příležitost upřímně se zasmát - to je však jediné, nicméně je to jedním z hlavních požadavků současné společnosti.

V knize můžeme najít také náznaky „plochého“ vlastenectví, které se v dnešní společnosti prosazuje. Místo aby se chlapci vzdělávali a snažili se více dozvědět o historii a kultuře naší země, projevují vlastenecké hodnoty tím, že spolužákovi ukáží „krásky české přírody“ a vezmou ho do lesa na skluzavku.

Co se týče autority, její pokles je z knihy více než zřetelný. Chlapci nemají respekt před učitelkou, ani ředitelem školy. Z jejich chování není cítit respekt ani úcta vůči dospělým osobám. Je zde upřednostňován jakýsi vzdor, kterým se chlapci snaží prosazovat vlastní ideály. Z úpadku autority se tak velice rychle dostáváme ke ztrátě podstaty institucí, tedy dalšímu charakteristickému prvku postmoderní doby. Jak je z příběhu Puntíkářů zřejmé, škola jako vzdělávací instituce ztratila vlastní podstatu a zůstala jen jakási okleštěná verze instituce, která je z pohledu mládeže jen nutným zlem.

Jak je patrné z předchozího rozboru, zásadní proměna dětské literatury je nejvýraznější právě v době postmoderní, tedy současné. Hodnotová orientace dnešní společnosti, tak jak je zobrazena v literatuře pro děti a mládež, je diametrálně odlišná od všech předchozích dobových hodnotových systémů. Odráží však realitu dnešní společnosti, svět takový, jak ho vnímají nejen dospělí, ale také děti. Je velmi důležité, abychom si uvědomili, že dnešní děti vyrůstají do doby, ve které dřívější hodnoty přestávají platit a místo nich nastupují hodnoty nové – postmoderní. Toto zjištění je důležité nejen pro rodiče, ale také pro učitele. Nové generace jsou často kritizovány za jejich nedbalý přístup k věcem reálného života, neuznávání autorit a upřednostňování egoistických zájmů před zájmy společnosti. Mladí lidé však pouze přejímají hodnotové rámce, které jim jsou předány dobou. Pakliže děti vyrůstají v době, ve které vítězí individualismus a hédonistické hodnoty, je samozřejmé, že tyto hodnoty ovlivní jejich pohled a přístup ke světu. Dnes již ve škole najdeme jen málo dětí, které by toužily po vzdělání a škola by pro ně byla místem nových a vzrušujících zkušeností. Žáci mají možnost nabývat nové zkušenosti a informace z různorodých mediálních prostředků a rychle se šířící komunikačních technologií a proto pro ně škola ztrácí význam hlavního zprostředkovatele informací. Navíc žijí v době materiálního nadbytku, kdy není potřeba vynakládat vysoké úsilí pro uspokojení základních i vyšších (vzdělávacích)

potřeb a proto základní vzdělání pokládají za životní nutnost, kterou přijímají se samozřejmostí a častokrát i s určitou averzí.

Je právě na učitelích, aby se vypořádali s danou hodnotovou proměnou a tlakem, který na ně společnost vyvíjí. Kritizování morálního úpadku není na místě, je však nutné si přiznat, že proměna hodnotové orientace je přítomna v každodenním životě a odrazí se tedy i na přístupu a chování žáků. Záleží na dospělých, jak budou schopni se s touto kontroverzní proměnou vypořádat. Podle mého názoru můžeme buď tuto proměnu jen tiše přijmout a smířit se s ní, nesnažit se nic změnit, anebo můžeme dětské literatury využít k tomu, aby samotným dětem ukázala, v jaké společnosti žijí. Na sedmi knihách, které jsem ve své práci interpretovala, je posun hodnot naprosto jednoznačný. Je tedy možné knihy využít při výuce a ukázat dětem, jak se hodnotový rámec v knihách liší a že tento posun ve vnímání hodnot odráží reálný život a tedy zobrazuje svět, ve kterém žijeme. Skrz dětskou literaturu můžeme dětem předložit obraz dřívějších hodnotových systémů, které se od dnešního tak zásadně odlišují. Žáci pak budou mít možnost uvědomit si zásadní změny, které v hodnotové orientaci nastaly a zábavnou formou nahlédnou do hodnotových rámců minulých generací. Knihy, kde je hodnotový posun nejmarkantnější, jsou podle mého názoru Broučci a Puntíkáři. Bylo by tedy vhodné, kdybychom žákům minimálně tyto dvě knihy (popřípadě krátké extrakty z knih) předložili a nechali je zamyslet se nad jejich obsahem, nad hodnotami v nich prezentovanými a způsobem předávání hodnot, který je pro přijetí hodnot jedince velmi důležitý. Dětská literatura nám tak může posloužit jako nenásilný prostředek nového formování hodnotového rámce žáků. Dětská kniha může dětem pomoci uvědomit si, že posun ve vnímání hodnot odráží stav současné společnosti. Žáci si uvědomí, že určité hodnoty z literatury naprosto vymizely a naopak jiné (např. mezilidské vztahy) jsou stále aktuální.

Závěr

Cílem této studie bylo ukázat hodnoty vyskytující se v dětské literatuře od poloviny 19. století dodnes, jež měly pro život lidí určitý význam. Studie měla hodnoty srovnat a vyvodit závěry, které by bylo možno využít při působení na děti ve škole v dnešní době. V kapitole 5 Hodnoty v dětské literatuře jsou dopodrobna rozebrány hodnoty v knihách reprezentujících jednotlivá sledovaná období. Z daných exemplářů dětské literatury je patrné, že se v nich odráží hodnotový rámec doby stejně tak jako subjektivní pohled autora na společnost. Hodnoty v literatuře se postupem doby a změnou společenského diskursu proměňovaly, a proto dřívější hodnoty jako je pokora, víra v Boha či životní moudrost byly nahrazeny hodnotami, které jsou prosazovány dnešní postmoderní společností zaměřenou na individualismus. Z daných knih je patrné, že postupem doby stále klesala důležitost odpovědnosti jednotlivce vůči společnosti, což se nejvíce odrazilo v knize Puntíkáři, kde se prosazuje zejména osobnost jedince, zábava a hodnota přátelství a rodiny.

Cílem práce byla také otázka proměny reflexe školy a vzdělání v dětské literatuře, na kterou jsem se zaměřila v kapitole 7 Proměna reflexe školy a vzdělání v dětské literatuře. Tato kapitola nám ukázala, že se pohled na školu v dětské literatuře v průběhu posledních dvou století výrazně změnil. Dříve byla škola popisována jako místo naprosto výjimečné, které nabízelo žákům nové zážitky a zkušenosti, jež byly děti schopné ocenit. V průběhu doby se však pohled na školu změnil a dnes je škola popisována jako instituce, jejíž smysl je zpochybňován. Kapitola 8 Společné hodnoty průřezem sledované doby v návaznosti na kapitolu 6 Komparace hodnot rozebírá, jaké hodnoty jsou společné pro všechny tituly dětské literatury. Přestože se hodnoty v každé knize liší, neboť literatura odráží nejen hodnoty dobové, ale také subjektivní pohled autora na svět, ve všech dílech se nacházejí hodnoty přátelství a úzce pozitivního vztahu, který je prezentován jako určitý druh lásky.

Dalším cílem práce bylo zjistit, jak se hodnoty soudobé společnosti odráží v nejnovějším díle a zda došlo k proměně či dokonce k absenci hodnot. Z kapitoly 6 Komparace hodnot vyplývá, že hodnoty v dnešní literatuře se opravdu výrazně

proměnily. Přesto však v literatuře nedošlo ke ztrátě hodnot. V knize Puntíkáři, přestože samotná prezentace hodnot může působit chaoticky a kontroverzně, je stále kladen největší důraz na hodnoty přátelství a rodiny. V kapitole 9 Didaktický závěr jsou vyvozeny didaktické závěry, které doporučuji učitelům využívat jako pomůcky při hodinách občanské výchovy. Kapitola vysvětluje, jak je důležité, aby si učitelé byli vědomi změny hodnotového rámce, který se odráží nejen ve společenském smýšlení, ale i v literatuře pro děti a mládež. V kapitole se můžeme dále seznámit s návrhy na využití dětské literatury při hodinách občanské výchovy, které umožní přiblížit dětem proměny hodnotové orientace napříč dobou. Propojením poznatků získaných průřezem všech kapitol této studie, které vyústí v didaktické závěry uvedené v kapitole 9 Didaktický závěr, byly naplněny všechny stanovené cíle této studie.

POUŽITÁ LITERATURA:

MONOGRAFIE:

ARENDOVÁ, H. *Krize Kultury*. Praha: Mladá Fronta 1994. ISBN 80-204-0424-4

BĚLINA, P.; GRULICH, T.; HALADA, J. aj. *Dějiny zemí koruny české II*. Praha: Paseka, 1992. ISBN 80-85192-30-6

BĚLINA, P.; GRULICH, T.; HALADA, J. aj. *Dějiny zemí koruny české I*. Praha: Paseka, 1992. ISBN: 80-85192-29-2

BETTLEHEIM, B. *Za tajemstvím pohádek, proč a jak je číst v dnešní době*. Praha : NLN, 2000. ISBN: 80-71062-90-1

BROŽOVÁ, V. *Karafiátovi Broučci v české kultuře*. Praha: ARSCI, 2011. ISBN: 80-74200-18-3

ČAPEK, K. *Hovory s T.G.M.* Praha: Fragment, 2009, ISBN: 978-80-253-0752-6

EFMERTOVÁ C. M.; Savický, N. *České země v letech 1848-1918*. I. díl. Od březnové revoluce do požáru Národního divadla. Praha : Libri, 2009. ISBN: 978-80-7277-171-4

HAVLÍK, R.; KOŤA J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha : Portál, 2002. ISBN: 80-7178-635-7

HOLÝ, L. *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha: Sociologické nakladatelství 2001. ISBN: 80-85850-97-4

CHALOUPKA, O.; NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II*. Praha: Albatros, 1976.

KUČEROVÁ, S. *Člověk - Hodnoty - Výchova*. Prešov : ManaCon, 1996. ISBN: 80-85668-34-3.

LIPOVETSKY, G. *Éra Prázdnoty*. Praha: Prostor, 1999. ISBN: 80-85190-74-5

LIPOVETSKY, G. *Soumrak povinnosti*. Praha: Prostor, 1998. ISBN: 80-85190-74-5

MASARYK, T. G. *Ideály humanitní*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1990. ISBN: 80-70-303-3

TOMAN, J. *Dětské čtenářství a literární výchova*. Brno: Cerm, 1999. ISBN: 80-7204-111-8

TOMAN, J. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice: Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích, 1992. ISBN: 80-7040-055-2

URBANOVÁ, S. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003. ISBN: 80-7198-548-1

VACEK, P. *Rozvoj morálního vědomí žáků*. Portál: Praha, 2008. ISBN: 978-80-7367-386-4

VALIŠOVÁ, A. *Autorita jako pedagogický problém*. Praha : Karolinum, 1998. ISBN: 80-7184-624

BELETRIE:

ČAPEK, J. *Povídání o pejskovi a kočičce*. Praha: Aventinum dětem, 1929

KARAFIÁT, J. *Broučci. Pro malé i velké děti*. Praha: Dědictví Komenského.

KRATOCHVÍL, M. *Puntikáři*. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN: 978-80-204-1973-6

MACOUREK, M. *Mach a Šebestová*. Praha: Albatros, 1982.

MAJEROVÁ, M. *Zázračná hodinka*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1952.

NĚMCOVÁ, B. *Národní báchorky a pověsti*. Swazek 3. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1846 dostupné z:

http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=3185&author=N%C4%9Bmcov%C3%A1_Bo%C5%BEena

NĚMCOVÁ, B. *Národní báchorky a pověsti.*, Praha: Jaroslav Pospíšil, 1892 dostupné z:

http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=8449&author=Němcová_Božena

ŘÍHA, B. *Honzíkova cesta*. Praha: SNDK, 1953.

SEKORA, O. *Ferda Mravenec*. Praha: Nakladatelství J. Hokr.

SEKORA, O. *Ferda Mravenec v mraveništi*. Praha: Nakladatelství J. Hokr.

SEKORA, O. *Ferda Mravenec v cizích službách*. Praha: Nakladatelství J. Hokr.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J.A. Komenského [online]. Archiv výsledků ankety SUK (2009), [cit. 15.6.2012] dostupné na:

<http://npmk.cz/sites/default/files/soubory/suk/20-nejtenejsich-knizek-SUK-2009.pdf>

Příloha č. 1 Průzkum hodnot

Tab. 2 Trendy hodnotové orientace v naší společnosti z let 1990–1999

Hodnotová orientace 1990–1999	90	91	93	95	97	99
Žít ve spokojené rodině	3,85	3,84	3,85	3,84	3,85	3,83
Pomáhat hlavně rodině a přátelům	3,65	3,30	3,68	3,66	3,65	3,68
Mít přátele, s nimiž si rozumím	3,64	3,61	3,63	3,62	3,63	3,59
Žít podle svého přesvědčení	3,62	3,58	3,56	3,48	3,49	3,54
Žít ve zdravém životním prostředí	3,81	3,73	3,68	3,69	3,63	3,53
Žít zdravě, starat se o své zdraví	3,69	3,60	3,58	3,59	3,53	3,51
Žít v hezkém prostředí	3,66	3,50	3,58	3,55	3,50	3,46
Zajímavá práce, která by mne bavila	3,55	3,42	3,39	3,43	3,55	3,25
Práce, která má smysl, je užitečná	3,54	3,44	3,35	3,40	3,26	3,23
Mít nerušené soukromí	3,29	3,20	3,21	3,20	3,16	3,15
Pracovat v sympatickém kolektivu	3,40	3,28	3,22	3,24	3,08	3,05
Být mezi lidmi oblíbený	3,13	3,06	3,08	3,09	3,01	3,03
Pomáhat každému, kdo potřebuje	3,29	3,20	3,06	3,13	3,04	3,02
Vydělávat hodně peněz	3,18	3,02	3,12	3,10	3,01	3,02
Žít příjemně, užívat si	2,85	2,75	2,82	2,82	2,81	2,90
Být dobře informován o dění	3,22	3,05	2,82	2,94	2,86	2,89
Podávat perfektní pracovní výkon	3,21	3,13	3,07	3,10	2,98	2,88
Mít všestranné vědomosti, přehled o kultuře, vědě, technice, politice	2,98	2,80	2,80	2,84	2,85	2,87
Mít čas hlavně na koníčky, zájmy	2,81	2,72	2,79	2,79	2,88	2,86
Mít užitečné přátele	2,93	2,90	2,89	2,89	2,80	2,81
Pomáhat hlavně těm, kdo pomoc ocení	2,79	2,74	2,74	2,71	2,64	2,63
Podílet se na ochraně přírody				2,67	2,63	2,60
Žít zajímavý, vzrušující život	2,61	2,46	2,51	2,54	2,51	2,58
Mít jakoukoli práci, jen být zaměstnán	2,79	2,76	2,61	2,63	2,39	2,56
Podílet se na zlepšování života v obci	2,88	2,76	2,46	2,66	2,55	2,54
Pomáhat rozvoji demokracie	2,94	2,83	2,42	2,69	2,43	2,49
Mít práci umožňující zkoušet nové	2,71	2,64	2,57	2,62	2,49	2,47
Mít hezké věci, které nemá každý	2,27	2,08	2,27	2,19	2,09	2,13
Dosáhnout významného postavení	2,23	2,15	2,14	2,15	2,08	2,11
Mít vlastní firmu a být svým pánem	2,02	2,07	1,95	2,03	1,95	1,96
Žít podle náboženských zásad	2,05	1,93	1,92	1,96	1,87	1,96
Mít práci, která umožňuje řídit jiné	2,05	1,98	2,01	2,00	1,87	1,88
Prosazovat politiku své strany, hnutí	2,05	1,97	1,65	1,86	1,82	1,76

Pozn.: Průměr z 1–4, kde 4 = nejvyšší ocenění.

Zdroj: HAVLÍK, R.; KOŤA J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha : Portál, 2002.